

2022-05

þý š ± , μ ã ä î ä ± • ½ - ã ç å ã · â 0 ± 1

þý ‘ ½ ± à ä å ¾ 1 ± 0 ¬ š - ½ · ä á ± ã ä ç ½ 0

þý ä ç å á 1 ã ¼ ç í : — à μ á - à ä é ã · ä é 1

þý ‘ ½ ± à ä å ¾ 1 ± 0 î ½ • ì ¼ é ½

þý ± á ± ã 0 μ å ± ê ´ ç å , § á 1 ã ä - ½ ±

þý á ì³ á ± ¼ ¼ ± " 1 ç - 0 · ä · â ± ç å á 1 ã ä 1 0 î ½ • à 1 ç μ 1 á ® ä μ é ½ , £ ç ç » ® ý 1 0 ç ½ ç ¼ 1 0 î ½ •

þý " 1 ç - 0 · ä · â , ± ½ μ à 1 ã ä ® ¼ 1 ç • μ ¬ à ç » 1 â ¬ æ ç å

<http://hdl.handle.net/11728/12273>

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

ΜΑΪΟΣ 2022

ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

**Καθεστώς Ενίσχυσης και Αναπτυξιακά Κίνητρα
στον κλάδο του τουρισμού: Η περίπτωση των
Αναπτυξιακών Νόμων.**

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΟΥ

ΜΑΪΟΣ/2022

ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

**Καθεστώς Ενίσχυσης και Αναπτυξιακά Κίνητρα
στον κλάδο του τουρισμού: Η περίπτωση των
Αναπτυξιακών Νόμων.**

**Διατριβή η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση εξ
αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στη Διοίκηση
Τουριστικών Επιχειρήσεων στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις**

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΟΥ

ΜΑΪΟΣ/2022

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright © **χριστίνα Παρασκευαΐδου, 2022**

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της διατριβής από το Πανεπιστημίου Νεάπολις δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Πανεπιστημίου.

Όνοματεπώνυμο Φοιτητή/Φοιτήτριας: .....

Τίτλος Μεταπτυχιακής Διατριβής: .....

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Διατριβή εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις και εγκρίθηκε στις ..... [ημερομηνία έγκρισης] από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής.

Εξεταστική Επιτροπή:

Πρώτος επιβλέπων (Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφος).....[ονοματεπώνυμο, βαθμίδα, υπογραφή]

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: .....[ονοματεπώνυμο, βαθμίδα, υπογραφή]

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: .....[ονοματεπώνυμο, βαθμίδα, υπογραφή]

Περίληψη στα Ελληνικά

Ο τομέας του τουρισμού αποτελεί, διαχρονικά, μια σημαντική οικονομική δραστηριότητα, με εξαίρεση τα έτη της πανδημίας και τη σχετική καθίζηση που υπέστη, συμβάλλοντας σημαντικά στην παγκόσμια οικονομία και απασχόληση.

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής διατριβής είναι η διερεύνηση των αναπτυξιακών κινήτρων και καθεστώτων ενίσχυσης, που εφαρμόστηκαν διαχρονικά στον τουριστικό κλάδο της Ελλάδας, και ειδικότερα των κινήτρων ενίσχυσης που θεσπίστηκαν μέσω των Αναπτυξιακών Νόμων.

Πραγματοποιώντας μια πλήρη καταγραφή, διαχρονική σύγκριση και κριτική αποτίμηση στα διαφορετικά πλαίσια των Αναπτυξιακών Νόμων, ευρύτερος στόχος της παρούσης είναι η αξιολόγηση της εθνικής και περιφερειακής αναπτυξιακής πολιτικής που ακολουθήθηκε στην Ελλάδα, καθώς και η αποτελεσματικότητα των σχετικών Αναπτυξιακών Νόμων.

Η μεθοδολογική σύνθεση της διπλωματικής εργασίας, βασίζεται στη βιβλιογραφική καταγραφή όλων των βασικών μεταβλητών που περιγράφουν την αναπτυξιακή πολιτική που ακολουθήθηκε στην Ελλάδα, μέσω της εφαρμογής των Αναπτυξιακών Νόμων, αποτιμώντας όλες τις διαθέσιμες ποσοτικές και ποιοτικές παραμέτρους.

Ο επίλογος της παρούσας διατριβής καταλήγει σε συμπεράσματα και προτάσεις για περαιτέρω έρευνα, που αφορούν στην συνοχή και επιδραστικότητα των καθεστώτων ενίσχυσης των Αναπτυξιακών Νόμων, με μια κριτική αποτίμηση για τη συνεισφορά τους στη μείωση των χωρικών ανισοτήτων του ελληνικού τουριστικού προϊόντος.

Περίληψη στην Αγγλική Γλώσσα

Tourism has been widely recognized as an important economic activity which contributes to economies and employment, despite its recent fall during Covid-19 pandemic.

The aim of this master thesis is the exploration of the aid schemes and incentives which were implemented in Greek tourism industry, especially the subsidy schemes provided by the Developmental Laws.

By fully recording, comparing, and critically assessing the different Developmental Laws schemes, the objective of this thesis focuses on evaluating the Greek national and regional development policy implemented as well as the effectiveness of the incentives provided by the Developmental Laws.

Regarding the methodological framework applied, literature review and secondary sources describe the development policy of Greek subsidy incentives, including both qualitative and quantitative parameters.

The conclusions of this thesis summarize the main findings and recommendations for further research towards the cohesion and impact of the Developmental Laws including a critical approach for its contribution to the alleviation of tourism inequalities along the Greek regions.

Περιεχόμενα

Περίληψη στα Ελληνικά.....	5
Περίληψη στην Αγγλική Γλώσσα	6
Κεφάλαιο 1- Εισαγωγικό Μέρος.....	8
1.1. Η προβληματική της παρούσας έρευνας	8
1.2. Σκοπός της εργασίας και μεθοδολογία.....	9
1.3. Συμβολή της παρούσας εργασίας στην υφιστάμενη βιβλιογραφία	9
Κεφάλαιο 2- Τουρισμός	11
2.1 Εννοιολογική προσέγγιση του τουρισμού	11
2.2 Ιστορική εξέλιξη του τουρισμού διεθνώς.....	12
2.3. Ιστορική εξέλιξη του τουρισμού σε εθνικό επίπεδο.....	15
Κεφάλαιο 3- Τουρισμός & Ανάπτυξη.....	18
3.1 Η συμβολή του τουρισμού στην εθνική και περιφερειακή οικονομία	18
3.2. Αναπτυξιακά κίνητρα στον τουρισμό.....	24
Κεφάλαιο 4- Αναπτυξιακά Προγράμματα και Καθεστώτα Ενίσχυσης.....	27
4.1. Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης (ΚΠΣ).....	28
4.2. Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς 2007-2013	31
4.3. Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς 2014-2020	33
4.4. Αναπτυξιακοί Νόμοι.....	35
Κεφάλαιο 5 – Αναπτυξιακοί Νόμοι στον τουριστικό κλάδο.....	60
Κεφάλαιο 6- Συμπεράσματα & Προτάσεις	69
Βιβλιογραφία.....	72

Κεφάλαιο 1- Εισαγωγικό Μέρος

1.1. Η προβληματική της παρούσας έρευνας

Ο τουρισμός θεωρείται, παγκοσμίως, μία από τις σημαντικότερες βιομηχανίες, συνεισφέροντας στην ανάπτυξη, στη δημιουργία τοπικού εισοδήματος και στην απασχόληση. Κατά τις τελευταίες δεκαετίες παρουσιάζει μία ταχύτατη ανάπτυξη, με ταυτόχρονη χωρική εξάπλωση, εμπλοκή νέων προορισμών και διαφοροποίηση των τουριστικών προϊόντων.

Στην περίπτωση της Ελλάδας, ο τουρισμός αποτελεί έναν από τους βασικούς κλάδους της εθνικής οικονομίας της, συμβάλλοντας σημαντικά στο ακαθάριστό εγχώριο προϊόν της. Για την ενίσχυση της τουριστικής ανάπτυξης, θεσπίστηκαν διαχρονικά διάφορα κίνητρα που αφορούσαν την τουριστική βιομηχανία, κυρίως μέσω των Αναπτυξιακών νόμων, με τη μορφή επιχορηγήσεων/ επιδοτήσεων και λοιπών ελαφρύνσεων.

Τα αναπτυξιακά κίνητρα που διαμορφώθηκαν μέσα από την ψήφιση των Αναπτυξιακών Νόμων, επεδίωξαν την προσέλκυση ιδιωτικών κεφαλαίων και τη χρηματοδότηση παραγωγικών επενδύσεων. Τα σημαντικότερα κίνητρα που δόθηκαν στον τουριστικό κλάδο από το 1950 έως σήμερα, κατηγοριοποιούνται σε τρεις περιόδους, 1950- 1966, 1967- 1989, 1990- σήμερα, με αντίστοιχη διαφοροποίηση των δικαιούχων και των κατηγοριών ενίσχυσης.

Η συγκροτημένη και μακρόπνοη στρατηγική τουριστικής ανάπτυξης, είναι απαραίτητη για τη βιώσιμη ανάπτυξη του κλάδου, αλλά για τη μείωση των χωρικών ανισοτήτων, που επικρατούν έντονα στην Ελλάδα, με αποτέλεσμα την εμφάνιση αρνητικών φαινομένων, όπως ο υπερτουρισμός. Η εφαρμογή μιας τέτοιας στρατηγικής δύναται να συμβάλλει αποτελεσματικά στη διαμόρφωση του εθνικού ακαθάριστου εθνικού προϊόντος, του περιφερειακού εισοδήματος, των εσόδων του κράτους και των επιχειρήσεων, του ισοζυγίου συναλλαγών, της απασχόλησης κλπ.

Η προβληματική, λοιπόν, της παρούσας έρευνας αφορά στην συνολική αποτίμηση των αναπτυξιακών κινήτρων που δόθηκαν, διαχρονικά, στις ελληνικές τουριστικές επιχειρήσεις, λαμβάνοντας υπόψη ποσοτικές και ποιοτικές μεταβλητές βασικών τουριστικών μεγεθών.

1.2. Σκοπός της εργασίας και μεθοδολογία

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η εις βάθος ανάλυση των καθεστώτων ενίσχυσης και των αναπτυξιακών κινήτρων, προς τις ελληνικές τουριστικές επιχειρήσεις, από το 1950 έως σήμερα, αλλά και η προσέγγιση της αποτελεσματικότητάς τους βάσει των εθνικών αναπτυξιακών πολιτικών και στόχων.

Για την υλοποίηση της παρούσας εργασίας, πραγματοποιήθηκε ενδελεχής επισκόπηση της ελληνικής βιβλιογραφίας, για την προσέγγιση και την αναλυτική παρουσίαση του ερευνώμενου θεσμικού πλαισίου, αλλά και συμπερίληψη όλων των διαθέσιμων δευτερογενών δεδομένων που αφορούν στην αποτελεσματικότητα των Αναπτυξιακών Νόμων, από το Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο της Ελλάδος, το Υπουργείο Ανάπτυξης & Επενδύσεων, τον Σύνδεσμο Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων, το Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων, κ.ά.

1.3. Συμβολή της παρούσας εργασίας στην υφιστάμενη βιβλιογραφία

Σε ερευνητικό επίπεδο, πονήματα που αφορούν τη διαχρονική ανάλυση των καθεστώτων ενίσχυσης στον τουριστικό κλάδο, είναι ιδιαίτερα περιορισμένα. Η πλειοψηφία των ερευνητικών εργασιών που έχουν υλοποιηθεί αφορούν τη συνολική αξιολόγηση των καθεστώτων ενίσχυσης, χωρίς επιμέρους κλαδικές αναλύσεις. Θα πρέπει να αναφερθεί, επίσης, ότι τα περιορισμένα δευτερογενή δεδομένα, που δημοσιεύονται σε επίσημο επίπεδο, είναι ένα σημαντικό στοιχείο που επιδρά αρνητικά στην υλοποίηση τέτοιων ερευνών.

1.4. Διάρθρωση της διπλωματικής διατριβής

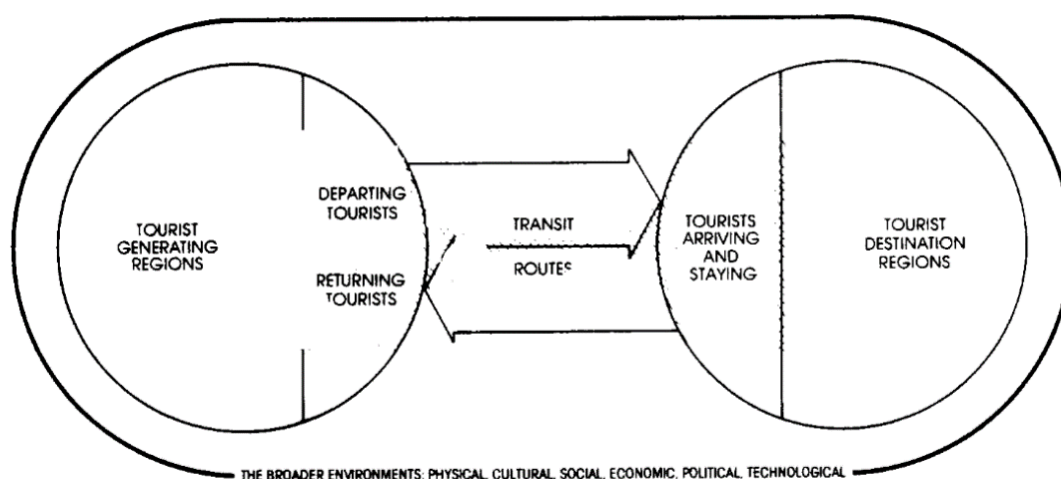
Η έναρξη της διατριβής πραγματοποιείται με την προσέγγιση των βασικών εννοιών του τουρισμού, των βασικών τουριστικών μεγεθών, σε διεθνές και εθνικό επίπεδο, καθώς και των αναπτυξιακών κινήτρων στον τουρισμό. Έπειτα, στο κεφάλαιο 4, παρατίθεται πλήρης καταγραφή των βασικών καθεστώτων ενίσχυσης που έχουν εφαρμοστεί στην

Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένων των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης, των Εθνικών Στρατηγικών Πλαισίων Αναφοράς και των Αναπτυξιακών Νόμων, από το 1950 έως και σήμερα. Στη συνέχεια, στο κεφάλαιο 5, πραγματοποιείται η διαχρονική σύγκριση του συνόλου των αναπτυξιακών κινήτρων των Αναπτυξιακών Νόμων που έχουν θεσπιστεί στην Ελλάδα. Τέλος, στο κεφάλαιο 6 συμπεριλαμβάνονται τα βασικά συμπεράσματα και προτάσεις, που καταδεικνύονται από την ανάλυση της παρούσας διατριβής.

Κεφάλαιο 2- Τουρισμός

2.1 Εννοιολογική προσέγγιση του τουρισμού

Διαχρονικά, η επιστημονική κοινότητα έχει επιχειρήσει να διατυπώσει τον ορισμό του τουρισμού, προσεγγίζοντας εννοιολογικά το φαινόμενο: (Βαρβαρέσος, 2000). Κατά τον Matley (1976), ο τουρισμός αποτελεί «ένα ταξίδι αναψυχής που περιλαμβάνει από τη μια το δυναμικό στοιχείο, που είναι η μετάβαση από και προς έναν προορισμό, και από την άλλη το στατικό στοιχείο, που είναι οι δραστηριότητες αναψυχής». Επίσης, με βάση τη διατύπωση του Leiper (1979), ο τουρισμός «είναι ένα σύστημα που περιλαμβάνει την μετακίνηση και την προσωρινή διαμονή ατόμων μακριά από τον τόπο διαμονής τους για μία ή και περισσότερες διανυκτερεύσεις. Έχει τα χαρακτηριστικά ενός ανοικτού συστήματος και αποτελείται από πέντε στοιχεία: τους τουρίστες, την περιοχή διαμονής, την διαδρομή διέλευσης, την περιοχή προορισμού και την τουριστική βιομηχανία τα οποία λειτουργούν συνδυαστικά με το ευρύτερο περιβάλλον: κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό, πολιτιστικό».

Διάγραμμα 1 - Σύστημα Τουρισμού (Leiper, 1979)

Σύμφωνα με τους Mitchell & Murphy (1991), «ο τουρισμός αποτελεί δραστηριότητα στον ελεύθερο χρόνο του ατόμου» και ορίζουν ως τουριστική ζήτηση «την επιθυμία του ατόμου να εκμεταλλευτεί τις ευκαιρίες αναψυχής που προκύπτουν μακριά από τον τόπο της μόνιμης κατοικίας του». Ωστόσο, αναφέρουν ότι «δεν δύναται να μελετούμε τον

τουρισμό μόνο από την πλευρά της ζήτησης καθ' ότι υπάρχει και η τουριστική προσφορά που συνδέεται με τη διερεύνηση του τόπου υποδοχής και της χωρικής διασύνδεσης».

Οι Mill και Morrison (1992) ορίζουν ότι *«ο τουρισμός είναι μία δραστηριότητα που αναπτύσσεται όταν οι τουρίστες ταξιδεύουν, και περιλαμβάνει οτιδήποτε σχετίζεται με την προετοιμασία και την πραγματοποίηση του ταξιδιού, την παραμονή, την επιστροφή και τις αναμνήσεις μετά από αυτό».*

Διεθνείς οργανισμοί έχουν διαχρονικά χρησιμοποιήσει «τεχνικούς» ορισμούς, προκειμένου να προσεγγίσουν το φαινόμενο του τουρισμού και να πραγματοποιήσουν διάφορες στατιστικές μετρήσεις. Μεταξύ αυτών των προσπαθειών, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού – World Tourism Organization στο Διεθνές συνέδριο στατιστικής για τα Ταξίδια και τον Τουρισμό το 1991 στην Ottawa του Καναδά, ανέπτυξε την παρακάτω διατύπωση: *«Ο Τουρισμός περιλαμβάνει τις δραστηριότητες ενός ατόμου που ταξιδεύει εκτός του συνήθους περιβάλλοντος του για λιγότερο από μία συγκεκριμένη χρονική περίοδο και του οποίου ο κύριος σκοπός του ταξιδιού δεν περιλαμβάνει αμειβόμενες δραστηριότητες στον τόπο προορισμού»* (Page και Connell, 2006).

Σύμφωνα με τον Λαγό (2018), αν ληφθούν υπόψη τα κοινά σημεία των διαφόρων ορισμών που διαχρονικά έχουν προταθεί, ο τουρισμός μπορεί να οριστεί ότι είναι *«ένα πολυπρισματικό οικονομικό και κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο συμβαίνει όταν τα άτομα αλλάζουν φυσικό περιβάλλον και ρυθμούς ζωής που τους ικανοποιούν ψυχοσωματικές ανάγκες και πνευματικές περιέργειες, μέσα από συνειδητή και αποκλειστικά για το σκοπό αυτό πρόσκαιρη μετακίνηση σε ξένο γεωγραφικό χώρο και παραμονή τους σε αυτόν για χρονικό διάστημα μέχρι ένα έτος, όπου αναπτύσσονται συγκεκριμένες δραστηριότητες αναψυχής, διακοπών, επιχειρηματικές, θρησκευτικές κ.λπ.».*

2.2 Ιστορική εξέλιξη του τουρισμού διεθνώς

Σύμφωνα με τον Τσάρτα (1996), η εξέλιξη του τουρισμού μέσα στην ιστορία ξεκινά από τα αρχαία χρόνια, όπου οι πρώτοι ταξιδιώτες ήταν επιστήμονες και έμποροι που συνέδεσαν το ταξίδι με την επαγγελματική τους δραστηριότητα. Επίσης, η ανάπτυξη

των μεταφορικών οδών και του χρήματος (η πρώτη «κοινή γλώσσα» μεταξύ των αρχαίων λαών) συνέβαλαν σημαντικά στην ανάπτυξη των ταξιδιών την περίοδο εκείνη.

Σημαντικός πόλος έλξης επισκεπτών στην αρχαιότητα θεωρούνται και οι Ολυμπιακοί Αγώνες, οι οποίοι πραγματοποιούνταν κάθε τέσσερα χρόνια στην Ολυμπία και αποτελούσαν μία αθλητική και θρησκευτική εκδήλωση ενώ παράλληλα πραγματοποιούνταν και άλλες δραστηριότητες (θεατρικές και μουσικές παραστάσεις, εκδηλώσεις, κ.λπ.) (Βαρβαρέσος, 2013).

Αρκετοί μελετητές, αναφέρουν ως αρχή της σύγχρονης τουριστικής βιομηχανίας την υλοποίηση των αρχικών οργανωμένων ταξιδιών από τον Άγγλο Thomas Cook. Συγκεκριμένα, ο Cook ήταν ο πρώτος που διαπίστωσε την έλλειψη βασικών τουριστικών πόρων (μεταφορικά μέσα, ταξιδιωτικούς οδηγούς και τουριστικά καταλύματα) για περαιτέρω εμπορευματοποίηση και ανάπτυξη του τουρισμού. Οι αρχικές μαζικές τουριστικές ροές κατέδειξαν την ανάγκη συνολικής οργάνωσης των ταξιδιών, όπου απαιτούνταν η πληροφόρηση των πελατών, η ενοποίηση όλων των μεταβλητών του ταξιδιού σε μία, καθώς και η τιμολόγησή του. Σε αυτή την κατεύθυνση, δημιούργησε το «ομαδικό ταξίδι» με προσιτό κόστος, που απευθυνόταν κυρίως στη μεσαία εισοδηματική τάξη (Βαρβαρέσος, 2013).

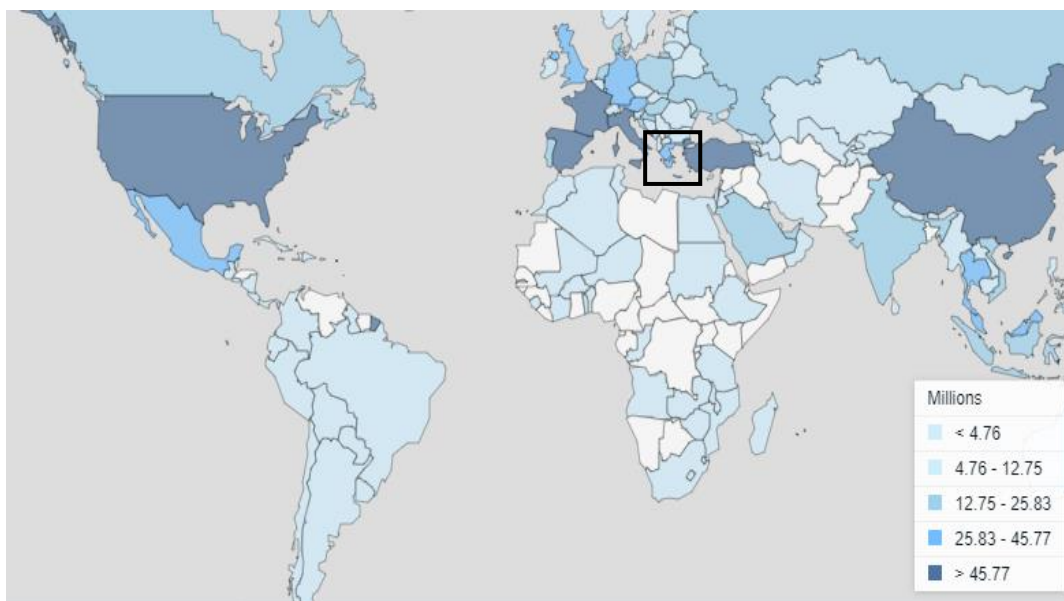
Βάσει της διαθέσιμης βιβλιογραφίας, ενώ οι πρώτοι ταξιδιώτες τοποθετούνται χρονικά στην αρχαιότητα, η τουριστική δραστηριότητα στη σύγχρονη μορφή της, αναπτύχθηκε σημαντικά κατά τον 19^ο αιώνα και συγκεκριμένα μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Κατά τις δεκαετίες που ακολούθησαν, η τουριστική δραστηριότητα, στην οργανωμένη και μαζική μορφή της, αποτελεί πλέον έναν οικονομικό κλάδο που επηρεάζει άμεσα τις εμπλεκόμενες χώρες. Χαρακτηριστική αναφορά αποτελεί το ότι καταγράφονται 25 εκ. διεθνών τουριστών το 1950, ενώ ο αριθμός αυτός εκτοξεύεται σε 458 εκ. τη δεκαετία του '90 (Σχίζας, 1998). Η ραγδαία αυτή ανάπτυξη οφείλεται σε παράγοντες που είναι, κυρίως, οι εξής (Τσάρτας 1996, Βαρβαρέσος 2000, Λαγός 2005, Ανδριώτης 2008):

- ♦ Κοινωνικοοικονομικές μεταβολές, οι οποίες συμπεριλαμβάνουν την αύξηση των εισοδηματικών πόρων, αλλά και του ελεύθερου χρόνου, τη θεσμοθέτηση της τακτικής άδειας από την εργασία και των αργιών μετ' αποδοχών, τη εδραίωση της πενήντημερης εργασίας, την αύξηση του βιοτικού επιπέδου των δυτικών χωρών, τη δημιουργία κοινωνικού κράτους (π.χ. συντάξεις, κοινωνικός τουρισμός), την ενοποίηση και διεθνοποίηση των τουριστικών αγορών, την

πολιτική και οικονομική σταθερότητα των ανεπτυγμένων χωρών και την αύξηση της έννομης ασφάλειας.

- ◆ Τεχνολογικές εξελίξεις, όπως η τεχνολογική ανάπτυξη των μεταφορικών μέσων (κόστος, αξιοπιστία, ασφάλεια, άνεση, ταχύτητα), η αποδέσμευση χρόνου από την παραγωγική διαδικασία λόγω των τεχνολογικών μεταβολών και η πρόοδος στη μετάδοση πληροφοριών για μακρινούς προορισμούς, από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και τις διαδικτυακές πηγές.
- ◆ Η προσφορά προσιτών τουριστικών πακέτων από τους ταξιδιωτικούς πράκτορες (Tour Operators), η μετουσίωση του τουρισμού σε καταναλωτικό προϊόν (διαφοροποιημένες τιμές και εξατομικευμένες υπηρεσίες) και η προώθησή του, μέσω της πολιτικής των τουριστικών επιχειρήσεων, των κρατών και των οργανώσεων του κλάδου.

Βάσει των στοιχείων της Παγκόσμιας Τράπεζας για τα μεγέθη του διεθνούς τουρισμού, ο αριθμός αφίξεων ανέρχεται σε 500 εκ. το 1995 και σε 1,4 δις.το 2018. Σε εθνικό επίπεδο, ο αριθμός των αφίξεων αντιστοιχεί σε 10 εκ. το 1995 και σε 30 εκ. το 2018. Τα παραπάνω μεγέθη καταδεικνύουν μία συνεχή αυξητική τάση στην τουριστική βιομηχανία, σε διεθνές επίπεδο, αλλά και εθνικό επίπεδο. Όπως αποτυπώνεται και στον παρακάτω χάρτη (Εικόνα 1), η Ελλάδα ανήκει στις χώρες αυξημένων τουριστικών ροών.

Εικόνα 1: κατάταξη χωρών ανάλογα με τον αριθμό αφίξεων (2018). Πηγή: World Tourism Organization, Compendium of Tourism Statistics and data files

2.3. Ιστορική εξέλιξη του τουρισμού σε εθνικό επίπεδο

Αναφορικά με την πορεία εξέλιξης της τουριστικής δραστηριότητας, σε εθνικό επίπεδο, ήδη από το 1920 καταγράφεται ως συγκροτημένο κοινωνικό και οικονομικό φαινόμενο, ενώ κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο, εμφανίζεται σταδιακά μαζική μορφή (Αυγερινού - Κολώνια, 2000). Συγκεκριμένα, σε εθνικό επίπεδο, θα διακρίνουμε τρεις εξελικτικές φάσεις:

- ◆ 1950-1966: παρατηρείται αύξηση των τουριστικών ροών, αλλά η εγχώρια τουριστική βιομηχανία χαρακτηρίζεται από μικρό αριθμό τουριστικών επιχειρήσεων (ανεπαρκείς μέθοδοι διοίκησης και προώθησης, έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού, κάλυψη των απαραίτητων υποδομών από το κράτος, ενίσχυση των επιχειρήσεων μέσω κεφαλαιακών επιχορηγήσεων και ενισχύσεων (Κωστοπούλου, 2012).
- ◆ 1967-1991: ανάδειξη και ανακάλυψη νέων τουριστικών προορισμών και καθιέρωση της μαζικής και οργανωμένης τουριστικής δραστηριότητας, δραστηριοποίηση μεγάλων παρόχων τυποποιημένων τουριστικών υπηρεσιών και προϊόντων (οργανωμένα συστήματα διοίκησης, προώθησης, πληροφόρησης και κατάρτισης προσωπικού) (Τσάρτας, Λαγός 2006, Τσάρτας 2010). Η συγκεκριμένη μορφή τουρισμού, μετά την ραγδαία ανάπτυξή της, θα εμφανίσει σταδιακά τα πρώτα σημάδια κρίσης.
- ◆ 1990 και μετά: Καταγράφεται η ανάγκη στρατηγικού σχεδιασμού του τουριστικού προϊόντος σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο και ανάπτυξης ειδικών μορφών βιώσιμου τουρισμού (Κοκκώσης et al, 2011). Στην κατεύθυνση αυτή, σχεδιάζεται η ενίσχυση και η διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος, με απώτερο στόχο την προώθηση της αειφορικής ανάπτυξης (Κωστοπούλου, 2012), την αποτελεσματική αξιοποίηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της χώρας και την προσέλκυση τουριστών με υψηλή κατά κεφαλήν τουριστική δαπάνη (Τσάρτας – Λαγός, 2006).

Κατά τα πρόσφατα έτη, ο τουρισμός στην Ελλάδα, επέδειξε ισχυρή ανθεκτικότητα κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, και παράλληλα ανέπτυξε μια ισχυρή δυναμική, η οποία συνέβαλε σημαντικά στην αναπτυξιακή πορεία της χώρας, στην ενίσχυση συμπληρωματικών κλάδων του τουρισμού και στην ενίσχυση των σχετικών θέσεων εργασίας.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που έχουν καταγραφεί και δημοσιευθεί από την τράπεζα της Ελλάδος (ΤτΕ), με βάση την Έρευνα των Συνόρων¹ (Frontier Travel Survey) που πραγματοποιείται συστηματικά, την χρονική περίοδο 2005 – 2019 οι αφίξεις μη κατοίκων Τουριστών στην Ελλάδα υπερδιπλασιάστηκαν (+136%). Τη διετία 2013 – 2014 οι αφίξεις κατέγραψαν εντυπωσιακή άνοδο που κυμάνθηκε στο 18,7% και 20,7% αντίστοιχα. Παρόμοια τάση κατέγραψαν και οι διανυκτερεύσεις μη κατοίκων στην Ελλάδα (+54%) και οι τουριστικές εισπράξεις (+69%).

Μια αρνητική εξέλιξη που παρατηρείται για την παραπάνω περίοδο αναφοράς αποτελεί η μείωση της δαπάνης ανά ταξίδι κατά 33,4% (από 745,7 ευρώ το 2005 σε 534,6 ευρώ το 2019). Η μείωση αυτή οφείλεται στις ανταγωνιστικές τιμές που προσφέρουν οι τουριστικές επιχειρήσεις, σε συνδυασμό με την μείωση της μέσης διάρκειας παραμονής, ενώ καθοριστικό ρόλο παίζει και η αύξηση των τουριστών από τις βαλκανικές χώρες, οι οποίοι κατά μέσο όρο δαπανούν μικρότερα ποσά σε σχέση με τουρίστες που προέρχονται από χώρες τις Κεντρικής και Δυτικής Ευρώπης.

ΕΤΟΣ	Αφίξεις μη κατοίκων Τουριστών (σε χιλιάδες)	Εισπράξεις (σε εκατ. Ευρώ)	Δαπάνη ανά Ταξίδι (σε ευρώ)	Μέση Διάρκεια Παραμονής (σε ημέρες)
2005	14.388,20	10.729,50	745,7	10,7
2006	15.226,20	11.356,60	745,9	10,7
2007	16.165,30	11.319,20	700,2	10
2008	15.938,80	11.635,90	730	9,6
2009	14.914,50	10.400,20	697,3	9,5
2010	15.007,50	9.611,30	640,4	9,3

¹ <https://www.bankofgreece.gr/statistika/ekswterikos-tomeas/isozygio-plhrwmwn/taksidiwtikes-yphresies>

2011	16.427,20	10.504,70	639,5	9,2
2012	16.946,50	10.442,50	616,2	8,4
2013	20.111,40	12.152,20	604,2	8,1
2014	24.272,40	13.393,00	551,8	7,7
2015	26.114,20	14.125,80	540,9	7,2
2016	28.070,80	13.206,80	470,5	6,9
2017	30.161,00	14.630,10	485,1	7,1
2018	33.072,20	16.085,80	486,4	7
2019	34.004,60	18.178,80	534,6	7
<i>Δ%2005-2019</i>	136%	69%	-28%	-35%

Πίνακας 2 Ελλάδα: Βασικά τουριστικά μεγέθη, 2005-2019 **Πηγή:** Έρευνα συνόρων, Τράπεζα της Ελλάδος, Ιδία Επεξεργασία

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι τόσο σε διεθνές όσο και εθνικό επίπεδο, κατά τα τελευταία έτη 2020-2022, ο τουρισμός – όπως και οι υπόλοιποι κλάδοι της οικονομίας – έχει πληγεί σημαντικά και πρωτόγνωρα από την πανδημία covid-19. Παρόλα αυτά, σύμφωνα με τον Χατζηδάκη (2011), ο τουρισμός έχει αποδείξει ότι ανακάμπτει σε σύντομο χρονικό διάστημα και επιδεικνύει αξιοσημείωτη ανθεκτικότητα, σε παγκόσμιες κρίσεις, όπως η οικονομική. Για να επιτευχθεί, όμως, αυτό και να βρεθεί σε αναπτυξιακή τροχιά και πάλι ο τουριστικός κλάδος, επιτακτική είναι η ανάγκη μακροπρόθεσμου σχεδιασμού για την αντιμετώπιση των συνεπειών της πανδημικής κρίσης. Είναι περισσότερο αναγκαίο από ποτέ να υλοποιηθούν συγκεκριμένες δράσεις, αποτέλεσμα αποτελεσματικού στρατηγικού σχεδιασμού, για την ορθολογική αντιμετώπιση και τον περιορισμό των ζημιών στο εθνικό τουριστικό σύστημα. Είναι λοιπόν σημαντικό να ληφθούν μέτρα για την αποκατάσταση της ομαλής λειτουργίας της οικονομίας και την ανάκαμψη της ανταγωνιστικότητας των τουριστικών επιχειρήσεων (ΣΕΤΕ, 2020).

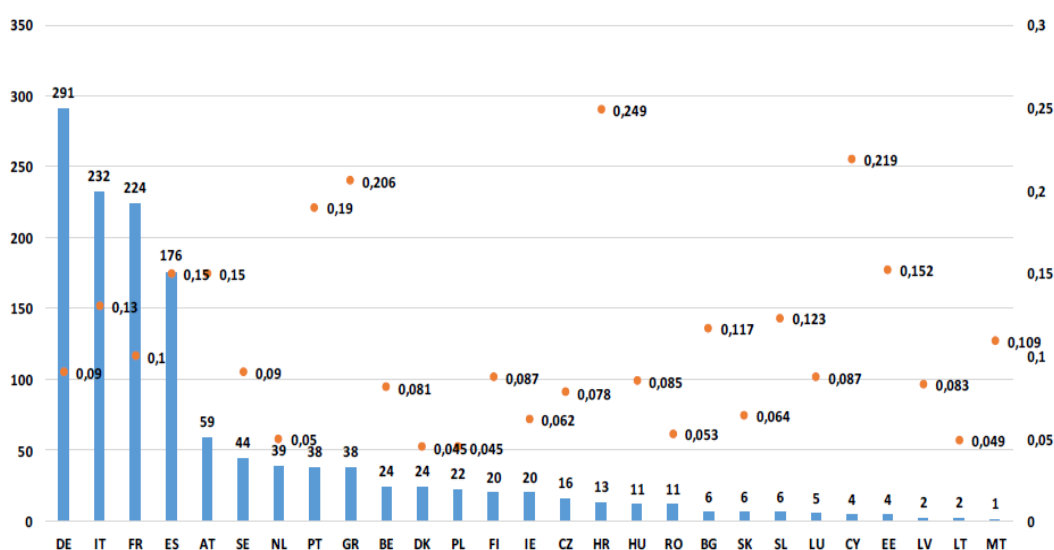
Κεφάλαιο 3- Τουρισμός & Ανάπτυξη

3.1 Η συμβολή του τουρισμού στην εθνική και περιφερειακή οικονομία

Ο τουρισμός αποτελεί μια από τις σημαντικότερες οικονομικές δραστηριότητες παγκοσμίως, ενώ (Κορρές *et al*, 2006) συμβάλει άμεσα σε όλους τους κοινωνικοοικονομικούς άξονες που συνθέτουν τη βάση της οικονομικής ανάπτυξης. Η εξέλιξη της τουριστικής δραστηριότητας και βιομηχανίας, συνδέεται με πολυάριθμες θετικές επιπτώσεις στην εθνική και περιφερειακή αναπτυξιακή διαδικασία, σε όρους απασχόλησης, στο εισοδήματος αλλά και εισροής συναλλάγματος.

Στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και συγκεκριμένα στην Ελλάδα, η άμεση και έμμεση συμβολή του τουρισμού στο Ακαθόριστο Εγχώριο Προϊόν και στα επίπεδα απασχόλησης είναι σημαντική, όπως φαίνεται και στις παρακάτω εικόνες (Εικόνα 2, Εικόνα 3).

Εικόνα 2: Συνολική συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ το 2018

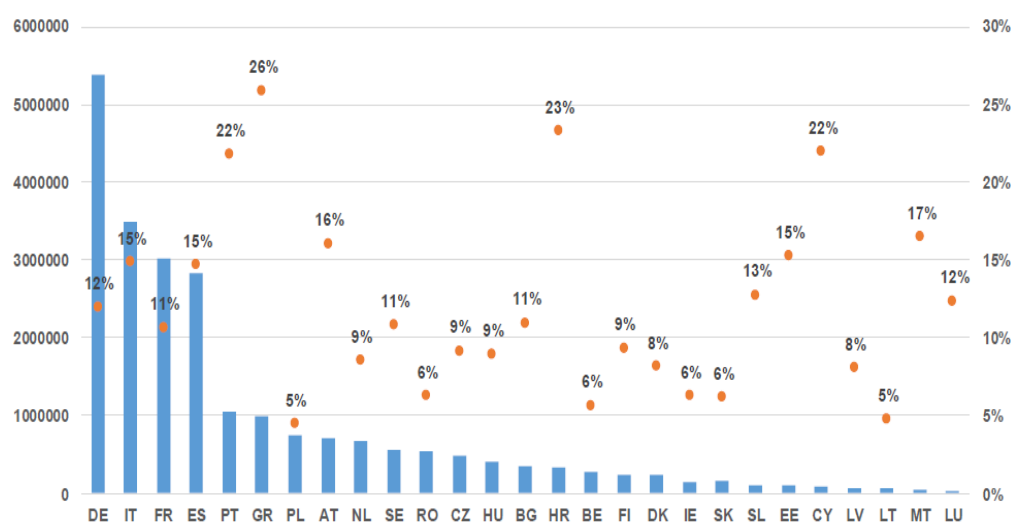
- Συμβολή σε δισεκατομμύρια ευρώ
- Ποσοστό του ΑΕΠ

Πηγή: World Travel and Tourism Council (όπως αναφέρεται στην έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής «Τουρισμός και μεταφορές το 2020 και μετά», 2020)

Εκτός των δεικτών της οικονομικής ανάπτυξης, η τουριστική δραστηριότητα συνεισφέρει ενεργά στην κοινωνική ανάπτυξη των χωρών. Στην Ελλάδα, ο τουρισμός

αποτελεί αναπόσπαστη συνιστώσα της κοινωνικής και οικονομικής της ανάπτυξης, ενώ, έχει αναπτυχθεί περισσότερο σε περιοχές της περιφέρειας αντί των αστικών κέντρων. Όπως αναφέρουν οι Κορρές *et al* (2006), ο τουρισμός - εκτός από τον σημαντικότερο ίσως κλάδο της εθνικής οικονομίας, σε αρκετές περιπτώσεις αποτελεί στρατηγικό μέσο εθνικής πολιτικής για την περιφερειακή και τοπική ανάπτυξη και την ισόρροπη αναπτυξιακή διαδικασία, μεταξύ των αστικών κέντρων και της περιφέρειας (π.χ. τουριστική ανάπτυξη σε νησιωτικές και παράκτιες περιοχές). Συνεπώς, σε προορισμούς αυξημένης τουριστικής ζήτησης, έχει συμβάλει σημαντικά στους τομείς σχετικούς με την υγεία, την εκπαίδευση, το πολιτιστικό και βιοτικό επίπεδο των κατοίκων και κυρίως την ανάπτυξη βασικών υποδομών, ενισχύοντας την οικονομική ανάπτυξη των περιοχών αυτών.

Εικόνα 3: Συνολική συμβολή του τουρισμού στην απασχόληση το 2018

- Ποσοστό συνολικής απασχόλησης
  - Θέσεις εργασίας στον τουρισμό

Πηγή: World Travel and Tourism Council (όπως αναφέρεται στην έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής «Τουρισμός και μεταφορές το 2020 και μετά», 2020)

Παρόλη τη θετική επίδραση της τουριστικής δραστηριότητας, η άναρχη εξέλιξη και ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού σε περιοχές αυξημένων τουριστικών ροών σε συγκεκριμένες ελληνικές περιοχές και περιφέρειες, αποτελεί επιδραστικό παράγοντα δημιουργίας κοινωνικών και οικονομικών ανισοτήτων μεταξύ ελληνικών περιφερειών με διάφορες επιπτώσεις στο φυσικό, κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον τους.

Ειδικότερα, οι δραστηριότητες του τουριστικού κλάδου εντοπίζονται σε συγκεκριμένες θέσεις, ενώ στις περιφέρειες με διαφορετικό παραγωγικό μοντέλο (π.χ. αγροτικές και απομακρυσμένες περιοχές), επιβραδύνεται η ανάπτυξη τους και δεν συμμετέχουν στα οφέλη που δημιουργούνται μέσω της τουριστικής δραστηριότητας. Έτσι, η ποιοτική και ποσοτική χωρική άνιση κατανομή των τουριστικών πόρων και δραστηριοτήτων, καθιερώνει διαφορετικά επίπεδα ανάπτυξης και κοινωνικής ευημερίας στις ελληνικές περιφέρειες (Πολύζος, 2011). Επίσης, σε μικροοικονομικό επίπεδο, η περαιτέρω ανάλυση της παραγωγικής δομής μιας συγκεκριμένης περιοχής ή περιφέρειας, λαμβάνει ιδιαίτερη σημασία στη διαδικασία της ισόρροπης ανάπτυξης και της βιωσιμότητας. Συνεπώς, αν λάβουμε υπόψη τις ποσοτικές μεταβλητές (αύξηση εισοδήματος) και τις ποιοτικές (κοινωνιολογικοί και πολιτιστικοί παράγοντες βιοτικού επιπέδου) της ανάπτυξης, εντοπίζονται αρκετές περιοχές, οι οποίες βραχυπρόθεσμα έχουν αναπτυχθεί σημαντικά λόγω των πρόσθετων εισοδημάτων από τις τουριστικές ροές. Μακροπρόθεσμα, όμως, αντιμετωπίζουν ζητήματα που αφορούν στον τρόπο ζωής, στο περιβάλλον, στο πρότυπο καταναλωτικής συμπεριφοράς κ.α. και σχετίζονται με την απότομη και άναρχη ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού. Επιπρόσθετα, η έλλειψη επαρκών κεφαλαίων από τον τοπικό πληθυσμό, επιφέρει ως αποτέλεσμα την περιορισμένη δυνατότητα υλοποίησης τουριστικών επενδύσεων (Ανδριώτης, 2008), με αποτέλεσμα να δημιουργούνται εξωτερικές αντιοικονομίες, που εμποδίζουν την αναπτυξιακή πορεία των εν λόγω περιοχών. Έτσι, σε αρκετές περιπτώσεις, η περιφέρειες βρίσκονται παγιδευμένες σε ένα φαύλο κύκλο διολίσθησης (Myrdal 1957, Potter *et al.* 1999), με τον τουρισμό της να ελέγχεται από τα βιομηχανικά μητροπολιτικά κέντρα (Keller 1987, Potter *et al.* 1999). Επίσης, οι κάτοικοι των περιοχών, δεν έχουν τη δυνατότητα να συμμετέχουν στο σχεδιασμό της αναπτυξιακής διαδικασίας, καθώς υπάρχει μία από πάνω προς τα κάτω διαδικασία λήψης αποφάσεων από εξωγενείς προς την τοπική κοινωνία παράγοντες (Brohman, 1996). Τέλος, επισημαίνεται ο έντονος εποχιακός χαρακτήρας της τουριστικής δραστηριότητας στην Ελλάδα, ο οποίος είναι ικανός να δημιουργήσει περαιτέρω ανισότητες στο εσωτερικό της χώρα, καθώς τη χειμερινή περίοδο δεν υπάρχει ροή εισοδήματος σε εκείνες τις περιοχές, οι οποίες έχουν μονοκλαδική παραγωγική δομή και εξαρτώνται αποκλειστικά από τον τουρισμό. Οι επιπτώσεις από την χωρική και χρονική άνιση κατανομή της τουριστικής δραστηριότητας ανά τις ελληνικές περιφέρειες και η άμβλυνση των περιφερειακών ανισοτήτων, αναδεικνύονται και στην έκθεση του Ινστιτούτου του Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΙΝΣΕΤΕ) (Εικόνα 4).

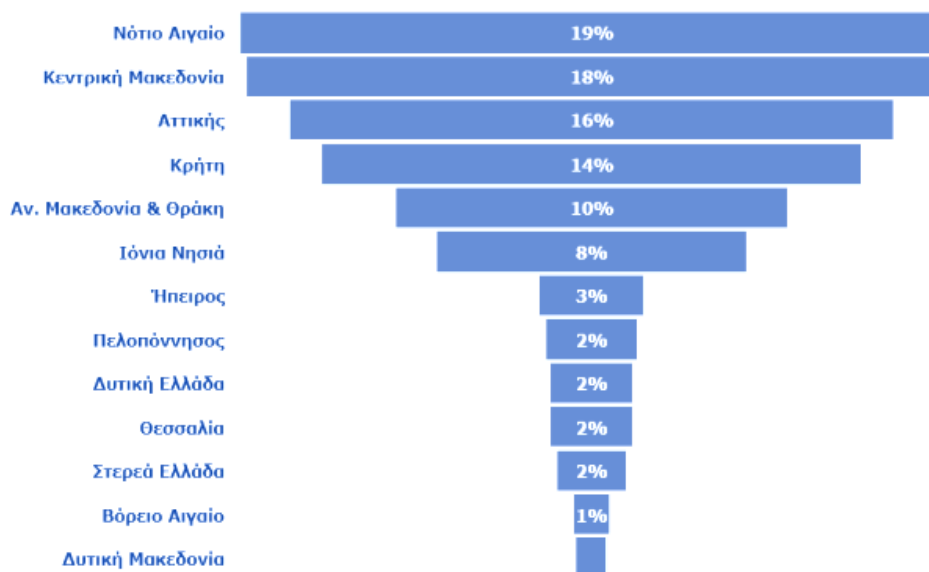
Εικόνα 4: Συμβολή του τουρισμού ανά Περιφέρεια, 2019

Περιφέρεια	% κατανομή εσόδων εισερχόμενου τουρισμού 2019	αναλογία άμεσης τουριστικής δαπάνης 2019 - σε € εκ.	ΑΕΠ Περιφερειών 2019* - σε εκ.	άμεση συμβολή τουρισμού στο ΑΕΠ Περιφέρειας με στοιχεία 2019	κατά κεφαλήν ΑΕΠ 2017 - σε €
Ν. Αιγαίο	29%	6.861	6.391	107%	18.091
Κρήτη	20%	4.775	9.460	50%	14.366
Αττική	15%	3.437	89.228	4%	22.784
Κεντ. Μακεδονία	13%	2.983	25.732	12%	13.172
Ιόνια Νησιά	11%	2.534	3.297	77%	15.464
Αν. Μακεδονία & Θράκη	2%	583	7.225	8%	11.539
Πελοπόννησος	2%	553	8.359	7%	13.903
Θεσσαλία	2%	471	9.723	5%	12.911
Ήπειρος	1%	347	4.137	8%	11.879
Δυτ. Ελλάδα	1%	341	8.408	4%	12.216
Στερεά Ελλάδα	1%	239	8.794	3%	15.214
Β. Αιγαίο	1%	219	2.579	8%	11.955
Δυτ. Μακεδονία	0%	100	4.124	2%	14.663
Σύνολο Χώρας	100%	23.442	187.456	13%	16.757

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, ΤτΕ - Επεξεργασία INSETE Intelligence

Η άμεση συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ της Ελλάδας το 2019 (δεν λαμβάνονται υπόψη ως περίοδοι αναφοράς τα έτη που επικράτησε η πανδημική κρίση 2020-2021) ήταν 12,5% ή € 23,4 δισεκ. (INSETE, 2020). Στον παραπάνω πίνακα τονίζεται και η διαφορετική συμμετοχή των περιφερειών στο ΑΕΠ, με την Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, Ιονίων Νήσων και Κρήτης, να συμβάλλουν σε αρκετά μεγαλύτερα ποσοστά σε σχέση με Περιφέρειες, όπως η Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας. Επίσης, καταγράφεται (Εικόνα 5, Εικόνα 6) άνιση κατανομή των τουριστικών αφίξεων καθώς και της τουριστικής δαπάνης σε κάθε Περιφέρεια. Το Νότιο Αιγαίο συγκεντρώνει τα υψηλότερα ποσά, γεγονός που δείχνει ότι δημιουργούνται υψηλά εισοδήματα από την τουριστική δραστηριότητα, τόσο από το πλήθος όσο και από την ποιότητα των τουριστικών αφίξεων. Από την άλλη πλευρά, περιφέρειες όπως το Β.Αιγαίο, η Θεσσαλία και η Πελοπόννησος, σημειώνουν χαμηλή επισκεψιμότητα αλλά υψηλή μέση δαπάνη ανά επισκέπτη, οπότε θα μπορούσαν να αναπτυχθούν περαιτέρω, αξιοποιώντας διαφοροποιημένα τουριστικά πρότυπα και προϊόντα και να συμβάλλουν στην τοπική τους ανάπτυξη και την εξάλειψη των περιφερειακών ανισοτήτων.

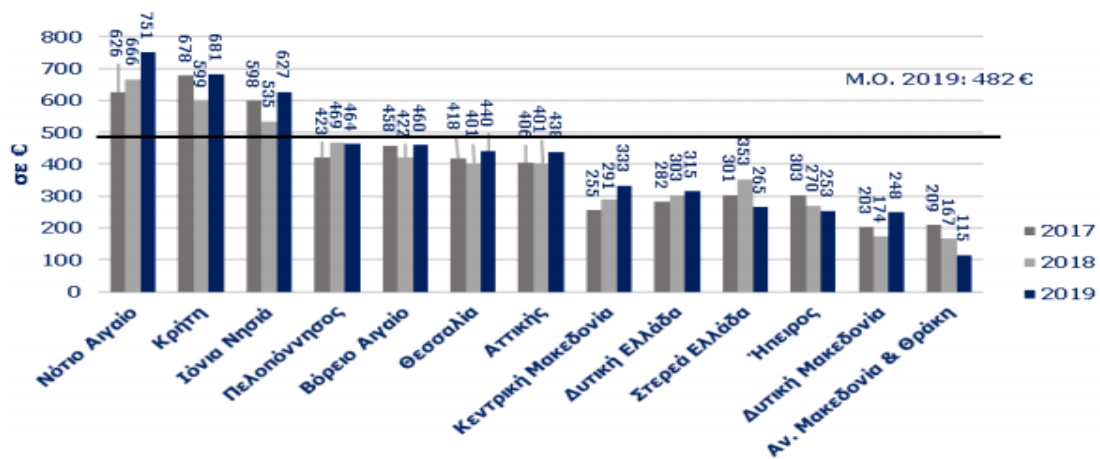
Εικόνα 5: Ποσοστιαία κατανομή των επισκέψεων στην Ελλάδα ανά Περιφέρεια 2019

Πηγή: INSETTE Intelligence

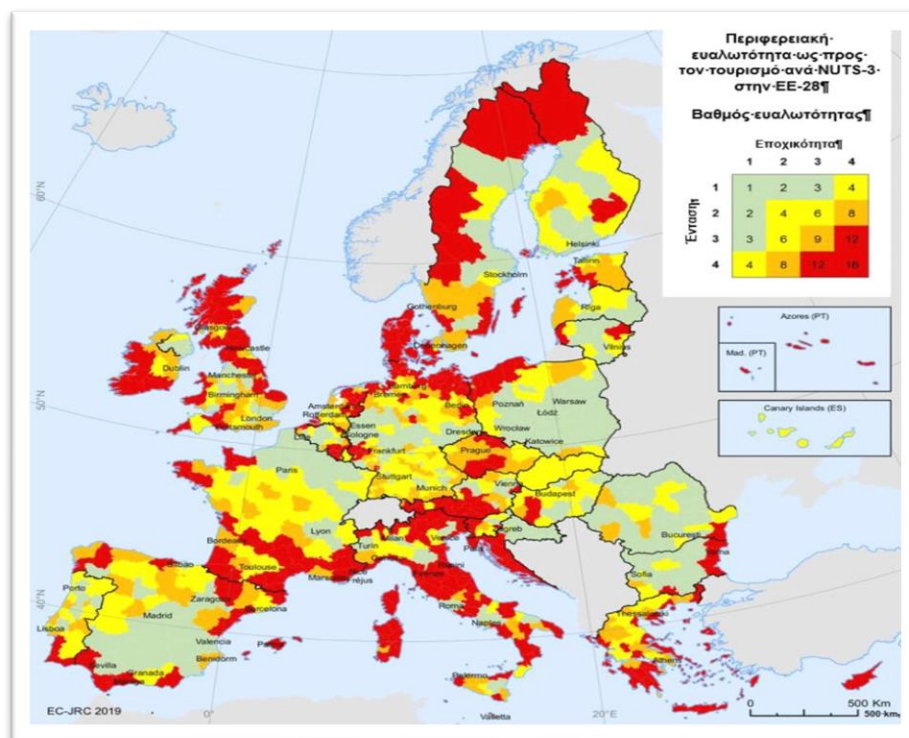
Οι παραπάνω συνθήκες, συνδυαστικά με τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις από την μαζική αξιοποίηση των τουριστικών πόρων, έχουν οδηγήσει στην ταξινόμηση των περιφερειών σύμφωνα με τον δείκτη ευαλωτότητας, ο οποίος αξιολογεί τους προορισμούς βάσει της τουριστικής έντασης και την εποχικότητας που παρουσιάζουν. Όπως φαίνεται στον παρακάτω χάρτη (Εικόνα 7), οι περιοχές της Ελλάδας διαφέρουν σημαντικά ως προς την εξάρτησή τους από την τουριστική δραστηριότητα. Η συνύπαρξη τουριστικής έντασης και εποχικότητας είναι περισσότερο έντονη στις νησιωτικές περιοχές, στις παράκτιες και στις μεθόριες. Περιοχές με υψηλό δείκτη ευαλωτότητας, εμφανίζουν συχνότερα τις αρνητικές επιπτώσεις που συζητήθηκαν παραπάνω, για τον τοπικό πληθυσμό, ενώ είναι πιθανότερο να πληγούν από κρίσεις που επηρεάζουν τις τουριστικές ροές, όπως η πανδημία covid-19 (Εικόνα 8).

Εικόνα 6: Μέση δαπάνη ανά επισκέπτη και ανά Περιφέρεια (σε €), 2017-2019

Πηγή: ΤτΕ – Επεξεργασία INSETE Intelligence

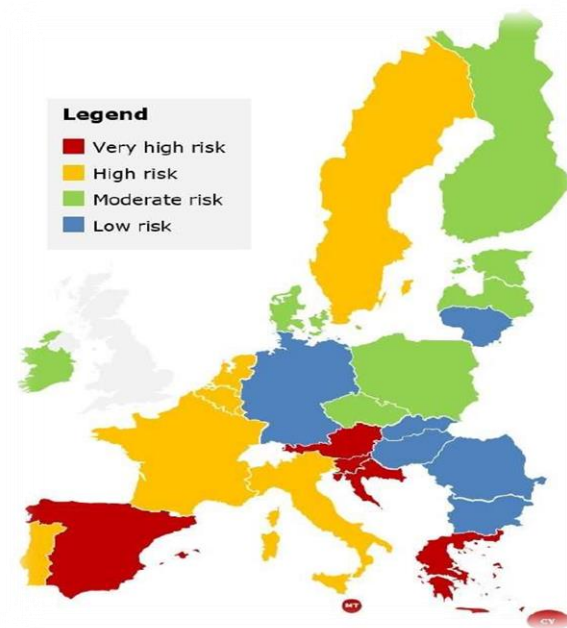
Εικόνα 7: Χάρτης περιφερειακής ευαλωτότητας

Πηγή: Κοινό Κέντρο Ερευνών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής

Εικόνα 8: Θέσεις εργασίας στον τουριστικό κλάδο σε κίνδυνο

Πηγή: Santos *et al*, 2020

3.2. Αναπτυξιακά κίνητρα στον τουρισμό

Στο πλαίσιο του στρατηγικού σχεδιασμού ανάπτυξης της Ελλάδας και λόγω της βαρύτητας του τουριστικού κλάδου στην οικονομία της χώρας, οι κεντρικές κυβερνήσεις διαχρονικά, έχουν λάβει σημαντικά μέτρα για την τουριστική ανάπτυξη της χώρας και την υλοποίηση τουριστικών επενδύσεων. Τα μέτρα περιλάμβαναν κίνητρα και καθεστώτα ενίσχυσης μέσω αναπτυξιακών νόμων και προγραμμάτων, που είχαν ως κύριο στόχο την προσέλκυση ιδιωτικών κεφαλαίων και τη χρηματοδότηση παραγωγικών επενδύσεων.

Τα χρηματοδοτικά κίνητρα που διαμορφώθηκαν, στόχευαν στο να κάνουν τις επενδύσεις στον τουριστικό τομέα περισσότερο ελκυστικές προς τους επενδυτές, σε σχέση με τους επιδιωκόμενους ρυθμούς ανάπτυξης, και έχοντας υπόψη ότι η ανάπτυξη του κλάδου οφείλεται σημαντικά στην ιδιωτική πρωτοβουλία, που επιδιώκει την μέγιστη απόδοση του κεφαλαίου της, στο συντομότερο χρονικό διάστημα. (Κυριακόπουλος, 2008).

Παρά τη σημαντική συνεισφορά του τουρισμού στην εθνική οικονομία, στην αντίστοιχη μακροπρόθεσμη στρατηγική πολιτική κινήτρων που διαμορφώθηκε,

παρατηρήθηκε υστέρηση συγκριτικά με την πορεία των κινήτρων για λοιπές δραστηριότητες. Παρατηρούμε, έτσι, ότι θεσπίζεται συντεταγμένη πολιτική κινήτρων ενίσχυσης του τουρισμού μετά το 1970, ενώ μέχρι τότε τα επενδυτικά κίνητρα ήταν ιδιαίτερα περιορισμένα (Κουζέλης, 2000)

Τα σημαντικότερα κίνητρα που διαμορφώθηκαν στον τουριστικό κλάδο από το 1950 έως σήμερα, κατατάσσονται σε τρεις μεγάλες περιόδους, 1950- 1966, 1967- 1989, 1990- σήμερα. Στην πρώτη περίοδο, η χώρα επέδειξε υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης καθώς το υφιστάμενο επίπεδο ανάπτυξης ήταν ιδιαίτερα χαμηλό, δίνοντας έμφαση στα φορολογικά κίνητρα και την ανάπτυξη υποδομών. Κατά τη δεύτερη περίοδο, εισήχθη το καθεστώς των επιχορηγήσεων, με εκτεταμένη αξιοποίησή τους. Στην τρίτη περίοδο, και έως σήμερα, συνεχίζεται η εστίαση στην παροχή επιχορηγήσεων/επιδότησεων, με διαφοροποιημένα κίνητρα και προσεγγίσεις ανά περίοδο υλοποίησης, τα οποία θα αναλυθούν στο επόμενο κεφάλαιο.

Εν γένει, σε εθνικό επίπεδο, η πολιτική κινήτρων εστίασε (κυρίως κατά την τελευταία εικοσαετία) στην παροχή στις επιχορηγήσεων επιδοτήσεων, ενώ έχει τεθεί, ερευνητικά, το ζήτημα απουσίας ουσιαστικών κριτηρίων, ελέγχου της βιωσιμότητας των ενισχυόμενων επιχειρήσεων και εστίασης σε μια ισόρροπη χωρική αντιμετώπιση των αναπτυξιακών κινήτρων.

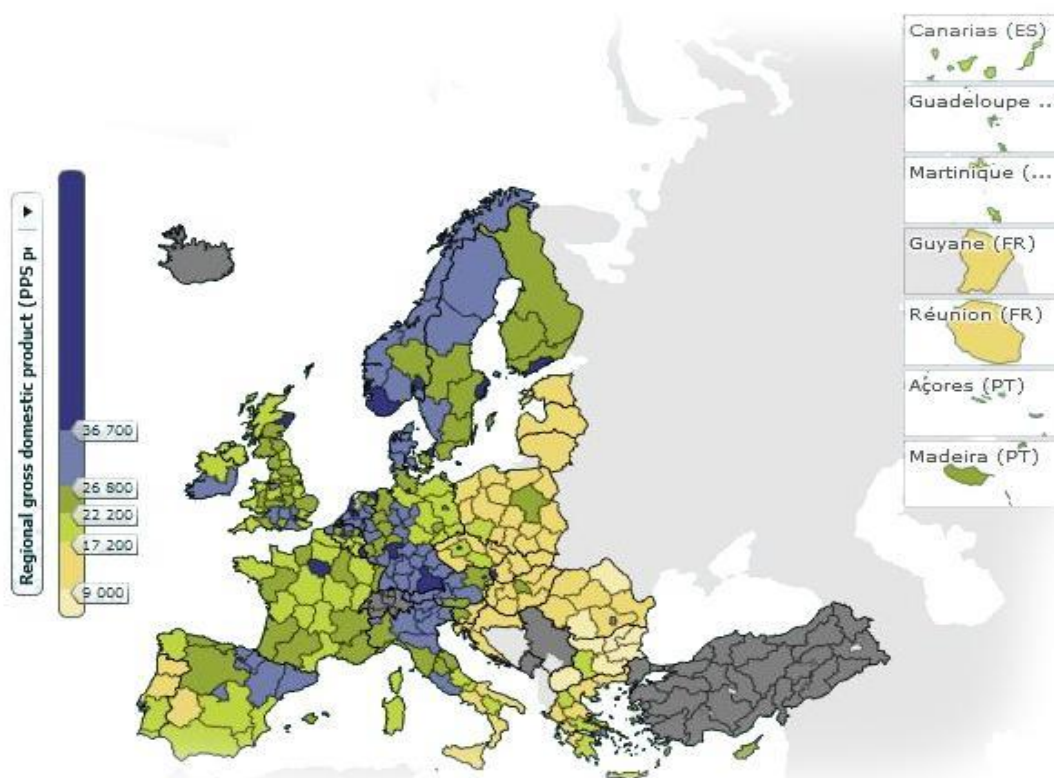
Αντίθετα με την Ελλάδα, σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες δόθηκε περισσότερη έμφαση στις φορολογικές ελαφρύνσεις, στην ιδιωτική συμμετοχή, στη διαδικασία παροχής των ενισχύσεων και στη διαχρονική σταθερότητα των νομοθετικών πλαισίων των καθεστώτων ενίσχυσης. (Κουζέλης, 2000).

Η επίδραση της προαναφερθείσας πολιτικής κινήτρων που ασκήθηκε τις τελευταίες δεκαετίες έχει απασχολήσει στη σχετική βιβλιογραφία (Καλογήρου, 1989, Psycharis & Papadaki, 1994, Πετράκος κ.ά. 1993). Μάλιστα, ο Πετράκος (1993) υποστηρίζει ότι τα ενισχυτικά κίνητρα αποτελούν το λιγότερο σημαντικό παράγοντα στην αύξηση επενδύσεων και θέσεων εργασίας. Ο Γεωργίου (1993) υποστηρίζει ότι ο αντίκτυπος των κινήτρων δεν ήταν σημαντικός στην ανακατανομή των επενδυτικών δραστηριοτήτων υπέρ των λιγότερο ανεπτυγμένων περιφερειών. Όπως καταγράφεται από πολλούς μελετητές, οι αναπτυξιακοί νόμοι είχαν σχετικά μικρή αποτελεσματικότητα στο να ενισχύσουν με επενδυτικούς πόρους τις λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές, βάσει του χάρτη περιφερειακών ενισχύσεων, που είχε

διαμορφωθεί κατά τις υπό εξέταση περιόδους. Οι Πετράκος και Τσουκαλάς (1999) διαπίστωσαν ότι τα αναπτυξιακά κίνητρα ήταν αποτελεσματικά, μόνο όταν η εφαρμογή τους αφορούσε βιομηχανικές περιοχές. Οι Petrakos και Saratsis (2000), δεν κατέγραψαν ουσιαστικές ενδείξεις για την θετική επίδραση των κινήτρων στο επίπεδο ανάπτυξης, παρά το ότι έχουν, όντως, συμβάλει θετικά στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι Πετράκος και Ψυχάρης (2016:384), οι πολιτική ενίσχυσης που ακολουθήθηκε προσπάθησε να απαντήσει στο δύσκολο εγχείρημα ισορρόπησης ανάμεσα στη διαρθρωτική και την χωρική διάσταση της ανάπτυξης.

Κεφάλαιο 4- Αναπτυξιακά Προγράμματα και Καθεστώτα Ενίσχυσης

Η Ευρωπαϊκή Ένωση διαχρονικά επιδιώκει την ενίσχυση των λιγότερο ανεπτυγμένων περιφερειών των κρατών-μελών της, μέσω γενικών και ειδικών διαρθρωτικών προγραμμάτων. Έτσι, κάθε κράτος-μέλος, κατόπιν διαβουλεύσεων με την Γενική Διεύθυνση Ανταγωνισμού της Ε.Ε. διαμορφώνει ειδικό χάρτη με τον οποίο καθορίζονται οι λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες, βάσει συγκεκριμένων κοινωνικο-οικονομικών κριτηρίων. Σε κάθε επιλέξιμη περιφέρεια ορίζεται το ύψος του βαθμού των ενισχύσεων που δύνανται να παραχωρηθούν. Στο πλαίσιο της οικονομικής ολοκλήρωσης και συνοχής, κεντρικών στοχεύσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι απαραίτητη η εφαρμογή συγκροτημένης εθνικής πολιτικής που θα πρέπει να λειτουργεί συμπληρωματικά προς τις κοινοτικές πολιτικές. Οι θεμελιώδεις στόχοι της εθνικής αναπτυξιακής πολιτικής, όπως διαμορφώνονται στη Συνθήκη περί Ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, συνοψίζονται στην προώθηση της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής στην ενίσχυση της απασχόλησης και της ισόρροπης ανάπτυξης.

Διάγραμμα 2. Κατά κεφαλή ΑΕγχΠ στην Ε.Ε., Πηγή: http://ec.europa.eu/regional_policy/el/information/publications/presentations/2016/investing-in-regions-and-cities-eu-cohesion-policy-2014-2020

4.1. Κοινωνικά Πλαίσια Στήριξης (ΚΠΣ)

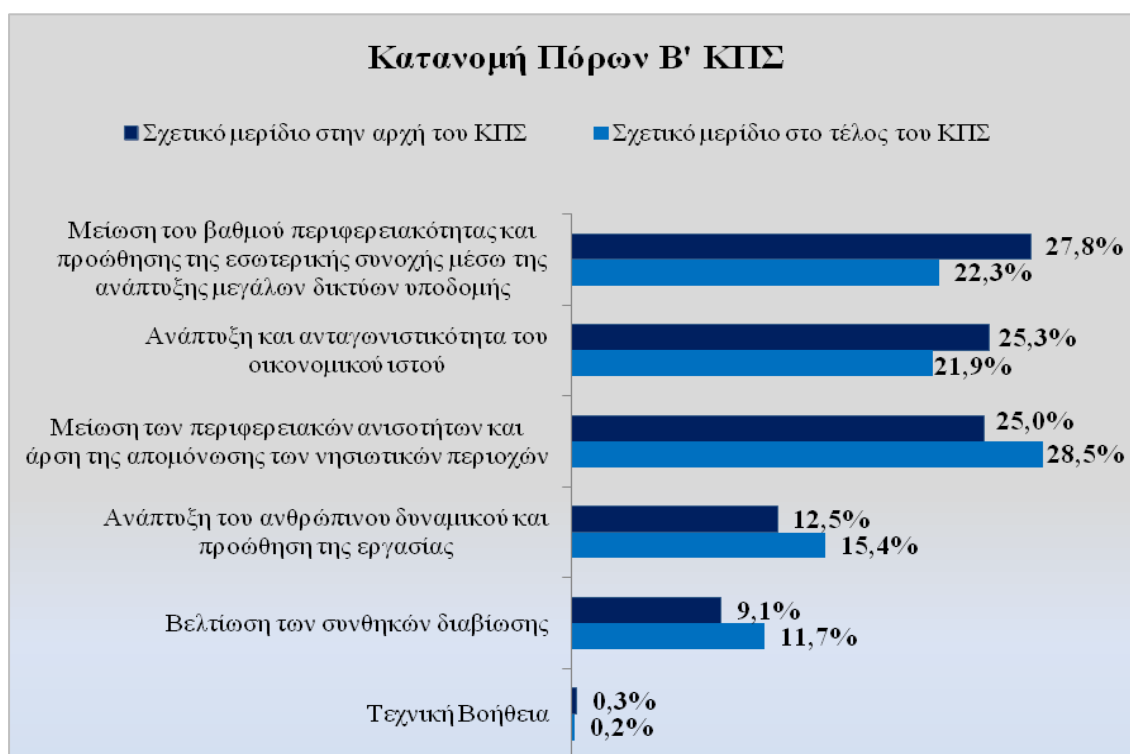
Το Α' Κ τέθηκε σε εφαρμογή κατόπιν των διευρυνμένων μεταρρυθμίσεων που έλαβαν χώρα το 1988, έχοντας υπόψη τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της εθνικής οικονομίας και παραγωγικής βάσης, σε κλαδικό αλλά και χωρικό επίπεδο, προκειμένου να οριστούν οι βασικοί άξονες του, οι οποίοι παρουσιάζονται στον ακόλουθο πίνακα.

Διάγραμμα 3. . Πηγή: Πετράκος & Ψυχάρης, 2004, σ.451, Ιδία επεξεργασία

Η απορροφητικότητα των ευρωπαϊκών πόρων στο Α' ΚΠΣ ήταν αρκετά χαμηλή, που άφηνε αναξιοποίητο ένα σημαντικό μέρος των χρηματοδοτήσεων, καθώς δεν επετεύχθη ο εκσυγχρονισμός των υποδομών, αλλά ούτε και επενδύσεις αναπτυξιακού χαρακτήρα (Πετράκος & Ψυχάρης, 2004). Αν και παρατηρούνται σοβαρά κενά και προβλήματα, τόσο αναφορικά με την ολοκλήρωση του θεσμικού πλαισίου περιφερειακής αποκέντρωσης όσο με την απουσία αποκεντρωμένης διαχείρισης των συγχρηματοδοτούμενων πόρων, τα περιφερειακά προγράμματα ανάπτυξης (ΠΕΠ) είναι ενισχυμένα. Επίσης, παρά την έμφαση που δίνεται στην ανάπτυξη του πρωτογενούς τομέα, δεν παρατηρείται το ίδιο και στον κλάδο του τουρισμού, όπου η χώρα έχει ένα φυσικό συγκριτικό πλεονέκτημα.

Κατά τη διάρκεια του Β' ΚΠΣ (1994-1999), οι διαδικασίες χρηματοδότησης έγιναν λιγότερο ελαστικές, με αδυναμία μετακίνησης πόρων από το ένα επιχειρησιακό πρόγραμμα στο άλλο, η αξιοποίηση των πόρων έγινε πιο αποτελεσματική. Εντούτοις, υφίστατο το πρόβλημα «έλλειψης ολοκληρωμένων και ευρύτερης προοπτικής αναπτυξιακών σχεδίων στρατηγικού χαρακτήρα, με τα οποία να εκφράζεται η διαπεριφερειακή αναπτυξιακή στρατηγική και βάσει των οποίων διαμορφώνονταν οι κύριες τομεακές παρεμβάσεις και η διαπεριφερειακή κατανομή των πόρων». (ΚΕΠΕ-REMACO 1999:132). Στο Β' ΚΠΣ προστέθηκε το Ταμείο Συνοχής, το οποίο είχε ως αποδέκτες την Ελλάδα, την Ισπανία, την Πορτογαλία και την Ιρλανδία, δηλαδή χώρες με αναπτυξιακή υστέρηση έναντι των υπολοίπων κρατών μελών. Οι δημόσιες δαπάνες σε αυτή την προγραμματική περίοδο προϋπολογίστηκαν στα 13,9 δις. ευρώ., ενώ η ιδιωτική συμμετοχή στα 8,6 δις. ευρώ. Τελικά, η ιδιωτική συμμετοχή δεν ξεπέρασε τα 3,5 δις. Χαρακτηριστικό στοιχείο της περιόδου αυτής, είναι η καθυστέρηση έργων που ονομάστηκαν «έργα - γέφυρες» και η εκτέλεσή τους μεταφέρθηκε στην επόμενη προγραμματική περίοδο. Επιπρόσθετα, δημιουργήθηκαν νέες δημοσιονομικές δομές διαχείρισης και τεχνικής υποστήριξης, ενώ αναβαθμίστηκε σημαντικά ο ρόλος των Περιφερειών, στη διαχείριση των πόρων των Περιφερειακών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων (ΠΕΠ).

Διάγραμμα 4. Πηγή: Πετράκος & Ψυχάρης, 2004, σ.458, Ιδία επεξεργασία

Ο τομέας της ανάπτυξης και της ανταγωνιστικότητας, παρουσιάζεται ιδιαίτερα ενισχυμένος, σε σχέση με την προηγούμενη προγραμματική περίοδο, απορροφώντας το 22% στο τέλος του ΚΠΣ. Οι σημαντικότερες διαπιστώσεις για το Β' ΚΠΣ, συγκριτικά με το Α' ΚΠΣ, είναι οι μειωμένοι πόροι στον άξονα της περιφερειακής ανάπτυξης, καθώς και η συνεχιζόμενη ενίσχυση του άξονα βασικών υποδομών. Η μεταφορά πόρων από τον έναν άξονα στον άλλον, συνεχίζεται, γεγονός που αναδεικνύει την εγγενή αδυναμία ορθού προγραμματισμού και διαχείρισης των αναπτυξιακών πόρων.

Το Γ' ΚΠΣ (2000-2006) αποτελεί θεμελιώδες εθνικό αναπτυξιακό πρόγραμμα, με κατεύθυνση η χώρα να ανταποκριθεί στις συνθήκες ανταγωνισμού του διεθνούς και ευρωπαϊκού περιβάλλοντος, συμπεριλαμβάνοντας έργα και παρεμβάσεις καθοριστικής σημασίας για την ανάπτυξή της. Κατά την περίοδο αυτή, η Ελλάδα έλαβε το 7% των χρηματοδοτήσεων ενώ ολοκληρώθηκαν έργα- γέφυρες που καθυστερούσαν για δεκαετίες. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια της τρίτης περιόδου, ο ρυθμός ανάπτυξης της εθνικής οικονομίας καταγράφεται άνω του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με αποτέλεσμα να επιταχύνεται, αλλά όχι απαραίτητα σε περιφερειακό επίπεδο. Στο Γ' ΚΠΣ οι νεοεισαχθέντες κανονισμοί των διαρθρωτικών Ταμείων διαμορφώνουν ένα σταθερό πλαίσιο εταιρικής σχέσης μεταξύ Ελλάδας και Ε.Ε, με σημαντικότερα σημεία την απομάκρυνση της Ε.Ε. από τις διαδικασίες διαχείρισης και επιλεξιμότητας έργων, η μεταβίβαση ευθύνης στο κράτος- μέλος και η υποχρέωση του να τηρεί διακριτούς και θεσμοθετημένους ελεγκτικούς μηχανισμούς (Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής & Εξωτερικής Πολιτικής, Μελέτη Αξιολόγησης των επιδράσεων που έχουν ασκήσει στην ελληνική οικονομία οι πολιτικές που χρηματοδοτούνται από τον προϋπολογισμό της Ε.Ε, 2012).

Διάγραμμα.5 Πηγή: Πετράκος & Ψυχάρης, 2004, σ.458, Ιδία επεξεργασία

4.2. Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς 2007-2013

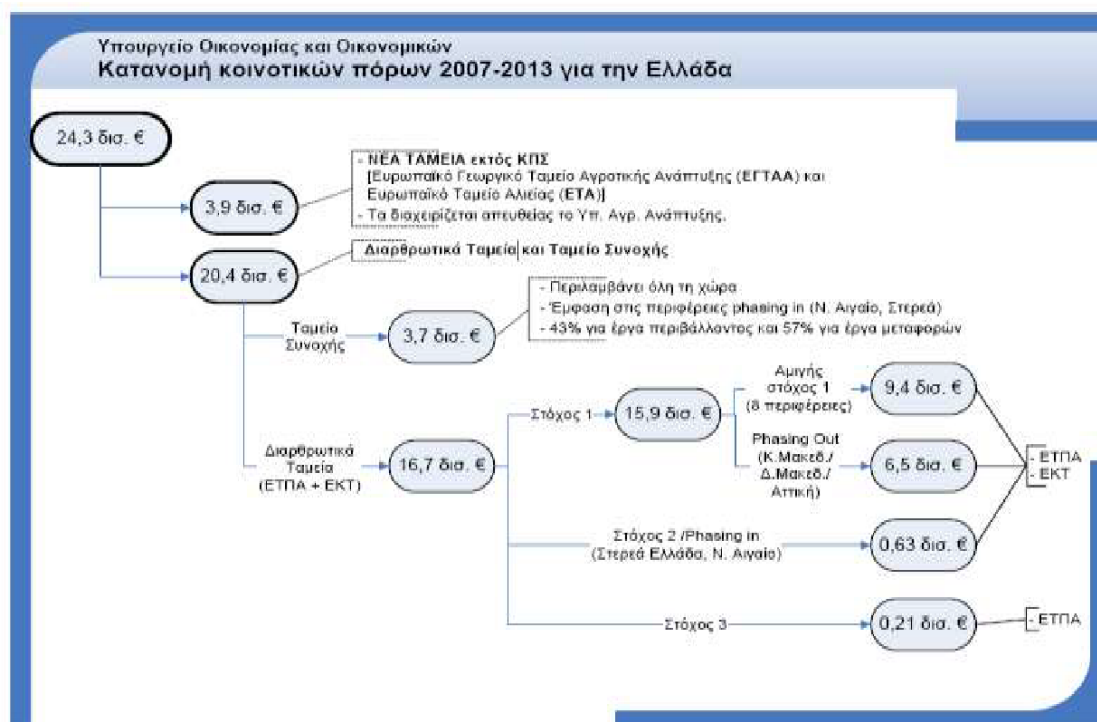
Με την ολοκλήρωση των ΚΠΣ, η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υλοποιείται μέσω του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (ΕΣΠΑ) 2007-2013 και 2014-2020, τα οποία αποτελούν τις στρατηγικές για την πολιτική οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το 2007 πραγματοποιήθηκε η πέμπτη διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με την είσοδο της Ρουμανίας και της Βουλγαρίας. Η ευρωπαϊκή πολιτική ενισχύσεων, σε αυτήν την προγραμματική περίοδο, στόχευσε στο να καταστήσει τις ευρωπαϊκές περιφέρειες περισσότερο ελκυστικές, με αυξημένη καινοτομία αλλά και περισσότερες θέσεις απασχόλησης, λαμβάνοντας υπόψη τις διαστάσεις της οικονομικής και εδαφικής συνοχής. Την περίοδο αυτή δίνεται έμφαση στην εναρμόνιση με τη στρατηγική της Λισαβόνας, για την ενίσχυση της ανάπτυξης και της απασχόλησης. Σε ότι αφορά, ωστόσο, συγκεκριμένα την πολιτική συνοχής, προτεραιότητα αναμένεται να δοθεί πάλι στη συγκέντρωση των πόρων στις λιγότερο αναπτυγμένες περιφέρειες, που ανήκουν πλέον στις νέες χώρες της διεύρυνσης (Πετράκος Ψυχάρης, 2007 :434).

Κατά το διάστημα 2007-2013, η πολιτική κινήτρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ασκήθηκε μέσω των διαρθρωτικών της ταμείων, επενδύοντας πόρους συνολικού ύψους 348 δις ευρώ. Από το σύνολο των πόρων, το 81,54% κατευθύνθηκε στη σύγκλιση των

περιφερειών και το 15,95% στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και στη δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης. Ένα σημαντικό μέρος των κοινοτικών πόρων προορίστηκαν για περιφέρειες με ΑΕΠ χαμηλότερου του 75% του μέσου όρου της Ε.Ε., στοχεύοντας στην βελτίωση των υποδομών τους και στην ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού τους.

Διάγραμμα 6. Πηγή: http://www.espa.gr/elibrary/Xrimatodotiki_Katanomi_2007-2013.pdf

Σχετικά με την κατανομή των πόρων για την Ελλάδα, το συνολικό ύψος των πιστώσεων ανά περιφέρεια ορίζεται με βάση το επίπεδο ανάπτυξής της. Έτσι στις τρεις περιφέρειες σταδιακής εξόδου (Αττική, Κεντρική και Δυτική Μακεδονία) κατανέμονται 6,5 δις. ευρώ, στις 2 περιφέρειες σταδιακής εισόδου (Στερεά Ελλάδα, Νότιο Αιγαίο) αντιστοιχούν 0.6 δις. ευρώ και στις υπόλοιπες 8 περιφέρειες σύγκλισης κατανέμονται συνολικά 9,4 δις. Η Ελλάδα από το 2011 και έπειτα βρέθηκε πάνω από τον Ευρωπαϊκό μέσο όρο, σχετικά με την απορρόφηση των κοινοτικών πόρων. Συγκεκριμένα το 2013, με την τυπική (αλλά όχι ουσιαστική) λήξη του ΕΣΠΑ 2007-2013, η απορρόφηση ήταν στο 69,6%, η 7η υψηλότερη στην Ευρώπη, με πρώτη την Εσθονία στο 81,3%. Η χαμηλότερη θέση στην οποία βρέθηκε η χώρα κατά τη διάρκεια της περιόδου ήταν 27η το 2008, με 5% και τον μέσο όρο της ΕΕ στο 5,3%, με πρώτη χώρα την Ιρλανδία στο 11,1%. Κατά την ουσιαστικά λήξη των προγραμμάτων της περιόδου 2007-2013, η Ελλάδα είχε απορροφήσει πάνω από το 100% των αρχικών

πιστώσεων που της αναλογούσαν (<https://data.europa.eu/euodp/data/dataset/funds-absorption-rate>)

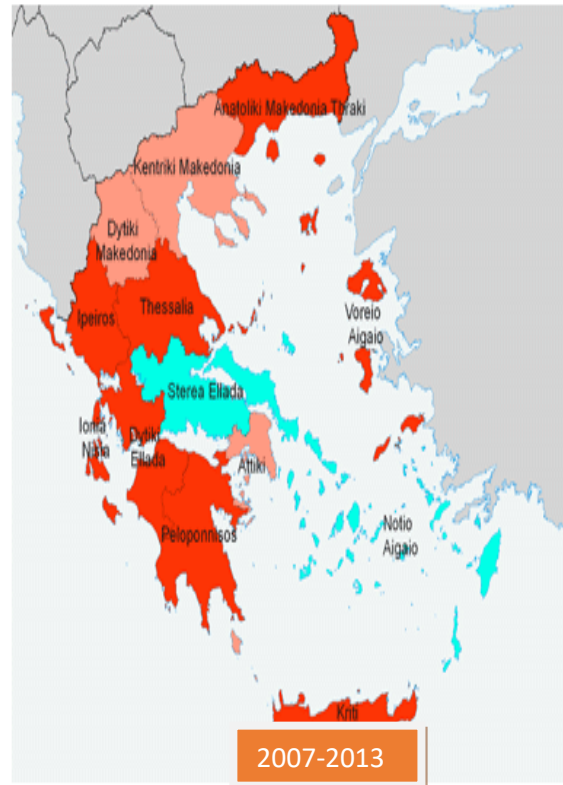
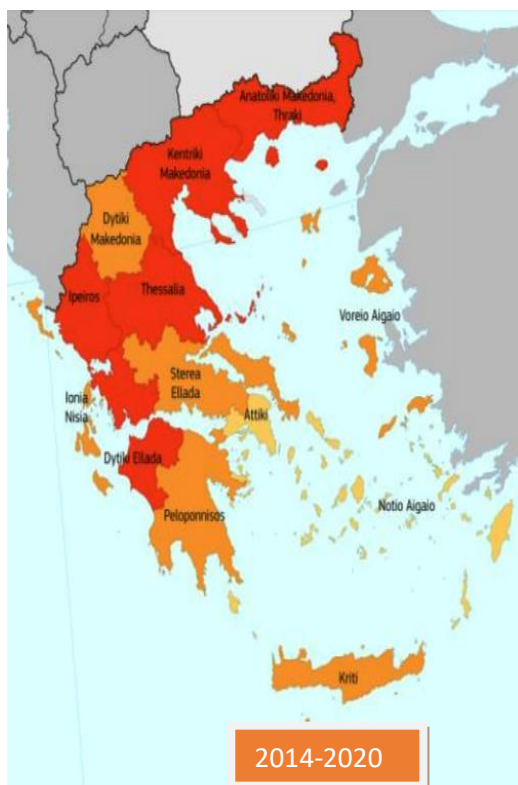
4.3. Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς 2014-2020

Το Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης 2014-2020 αποτελεί το βασικό στρατηγικό σχέδιο για την ανάπτυξη της Ευρώπης, με τη συνδρομή σημαντικών πόρων που προέρχονται από τα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία (ΕΔΕΤ) της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μέσω της υλοποίησης του επιδιώκεται η αντιμετώπιση των διαρθρωτικών αδυναμιών που συνετέλεσαν στην εμφάνιση της οικονομικής κρίσης αλλά και των προβλημάτων, οικονομικών και κοινωνικών, που αυτή δημιούργησε. Επίσης, καλείται να συνδράμει στην επίτευξη των εθνικών στόχων έναντι της Στρατηγικής «Ευρώπη 2020». Στόχος της Στρατηγικής «Ευρώπη 2020» είναι η προαγωγή μιας ανάπτυξης:

- έξυπνης, με αποτελεσματικότερες επενδύσεις στην εκπαίδευση, την έρευνα και την καινοτομία,
- βιώσιμης, χάρη στην αποφασιστική μετάβαση σε μια οικονομία χαμηλών εκπομπών άνθρακα,
- και χωρίς αποκλεισμούς, με ιδιαίτερη έμφαση στη δημιουργία θέσεων εργασίας και στη μείωση της φτώχειας.

Καθοριστικό στοιχείο στον αναπτυξιακό σχεδιασμό της περιόδου 2014-2020 αποτέλεσε η εκπόνηση της εθνικής και των περιφερειακών Στρατηγικών Έρευνας και Καινοτομίας για την Έξυπνη Εξειδίκευση. Στο πλαίσιο των στρατηγικών αυτών, η οι περιφέρειες κλήθηκαν να εντοπίσουν τις δραστηριότητες εκείνες στις οποίες παρουσιάζουν ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα και σε αυτές επικέντρωσαν τους διαθέσιμους πόρους και τις προσπάθειες ώστε να καταστεί δυνατή η επίτευξη σημαντικών αναπτυξιακών αποτελεσμάτων. Σε εθνικό επίπεδο, προσδιορίστηκαν οκτώ κλάδοι στους οποίους δόθηκε προτεραιότητα με βάση την αναμενόμενη συμμετοχή τους στην οικονομική μεγέθυνση (τουρισμός, αγροδιατροφή, ενέργεια, μεταφορές, υγεία, περιβάλλον, τεχνολογία, υλικά-κατασκευές). Η συνολική δαπάνη του πλαισίου ανήλθε στα 25,5 δις ευρώ, ενώ το ποσό των € 15,35 δισεκατομμυρίων σε συνολική χρηματοδότηση της πολιτικής συνοχής:

- €7,03 δισεκατομμύρια για τις λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες (Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, Κεντρική Μακεδονία, Θεσσαλία, Ήπειρος, Δυτική Ελλάδα).
- € 2,31 δισεκατομμύρια για τις περιφέρειες μετάβασης (Δυτική Μακεδονία, Ηπειρωτική Ελλάδα, Νήσοι Ιόνιου, Πελοπόννησος, Κρήτη, Νήσοι Βορείου Αιγαίου).
- € 2,53 δισεκατομμύρια για τις περισσότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες (Αττική, Νήσοι Νοτίου Αιγαίου).

- Λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες (ΑΕγχΠ/κεφαλή < 75 % του μέσου όρου της EU-27)
- Περιφέρειες μετάβασης (ΑΕγχΠ/κεφαλή μεταξύ ≥ 75 % και < 90 % του μέσου όρου της EE-27)
- Περισσότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες (ΑΕγχΠ/κεφαλή ≥ 90 % του μέσου όρου της EU-27)

- Λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες (ΑΕγχΠ/κεφαλή < 75 % του μέσου όρου της EU-27)
- Περιφέρειες μετάβασης (ΑΕγχΠ/κεφαλή μεταξύ ≥ 75 % και < 90 % του μέσου όρου της EE-27)
- Περισσότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες (ΑΕγχΠ/κεφαλή ≥ 90 % του μέσου όρου της EU-2)

Διάγραμμα 7. Διάρθρωση πόρων των Ευρωπαϊκών Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης

Πηγή: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/information/cohesion-policy-achievement-and-future-investment/factsheet/greece_el.pdf, *Ιδία Επεξεργασία*

Σύμφωνα με την υπάρχουσα βιβλιογραφία (Konsolas et al., 2002), καταγράφονται προσπάθειες για το συγκερασμό των κοινοτικών και εθνικών προτεραιοτήτων. Όπως υποστηρίζουν ο Καραβέλης και Τσιώνας (2011), η υλοποίηση του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς που πραγματοποιείται μέσω περιφερειακών και οριζόντιων/κλαδικών επιχειρησιακών προγραμμάτων, θα ενισχύσει την περιφερειακή ανάπτυξη και την αποτελεσματική ενσωμάτωση των περιφερειακών χαρακτηριστικών στην εθνική στρατηγική πολιτική συνοχής, μέσω της εδραίωσης ενός δικτύου περιφερειακών δομών διαχείρισης πόρων.

4.4. Αναπτυξιακοί Νόμοι

Ο πρώτος Αναπτυξιακός Νόμος που ψηφίστηκε για την προσέλκυση επενδύσεων, και ο οποίος χαρακτηρίζεται αναπτυξιακός με την ευρύτερη έννοια του όρου, ήταν το Ν.Δ. 2687/1953. Ο νόμος αυτός δεν προέβλεπε την παροχή επιδοτούμενων κεφαλαίων, αλλά την προστασία των ξένων επενδυτικών κεφαλαίων. Επόμενος αναπτυξιακός νόμος, ορόσημο για την ανάπτυξη της χώρας ήταν ο Ν.4171/1961, που θέσπισε προνόμια και διευκολύνσεις για μεγάλες βιομηχανικές επενδύσεις. Στη συνέχεια, ακολούθησε μια σειρά νομοθετημάτων της δικτατορίας, που είχαν ως αποτέλεσμα την υπερσυγκέντρωση βιομηχανίας στην Αττική, αν και εισήγαγε μια πρώτη καινοτομία: την επιχορήγηση και την ελάχιστη ίδια συμμετοχή. Ακολούθησε ο Ν.849/1978, ο οποίος διαχώρισε την χώρα σε Ζώνες Κινήτρων. Το πρώτο ολοκληρωμένο σχέδιο περιφερειακής ανάπτυξης, με κίνητρα μετεγκατάστασης από τα αστικά κέντρα, διαμορφώθηκε με τον επόμενο Αναπτυξιακό Νόμο Ν.1116/1981 (Πετράκος & Ψυχάρης, 2004).

Αναπτυξιακός Νόμος 1262/1982

Στις αρχές του '80, εφαρμόστηκε ο αναπτυξιακός νόμος 1262/1982, ο οποίος κατέγραψε μια οκταετή πορεία επιτυχούς υλοποίησης (Αθανασόπουλος, 1983). Η επικράτεια διαιρέθηκε σε τέσσερις ζώνες κινήτρων και καθιερώθηκε ως απαραίτητη η συμβολή ίδιας συμμετοχής.

Οι επιλέξιμες περιοχές διαιρέθηκαν σε τέσσερις (4) ζώνες:

ΠΕΡΙΟΧΗ Α' : Ο νομός Αττικής (εκτός από τις επαρχίες Τροιζινίας, Κυθήρων και Λαυρεωτικής), το τμήμα του νομού Κορινθίας που συνορεύει με το νομό Αττικής και μέχρι τον Ισθμό Κορίνθου, ο νομός Θεσσαλονίκης εκτός από το τμήμα δυτικά του ποταμού Αξιού και της επαρχίας Λαγκαδά.

ΠΕΡΙΟΧΗ Β': Οι νομοί Βοιωτίας, Μαγνησίας, Λάρισας, Κορινθίας (εκτός από το τμήμα που συνορεύει με το νομό Αττικής και μέχρι τον Ισθμό Κορίνθου), Αχαΐας πλην της επαρχίας Καλαβρύτων, Ηρακλείου, η περιοχή της πόλης της Ρόδου που καθορίζεται από ακτίνα 15 χιλιομέτρων από το Νομαρχιακό κατάστημα της πόλης, οι επαρχίες Λαυρεωτικής και Τροιζηνίας, το τμήμα του νομού Θεσσαλονίκης δυτικά του ποταμού Αξιού, η επαρχία Λαγκαδά και η πόλη της Χαλκίδας.

ΠΕΡΙΟΧΗ Γ': Οι νομοί Ημαθίας, Κοζάνης, Καβάλας, Φωκίδας, Τρικάλων, Καρδίτσας, Αιτωλοακαρνανίας, Εύβοιας (πλην της πόλης Χαλκίδας), Άρτας, Πρέβεζας, Θεσπρωτίας, Ιωαννίνων, Καστοριάς, Πέλλας, Χαλκιδικής, Κιλκίς, Σερρών, Δράμας, Ηλείας, Μεσσηνίας, Χανίων, Κέρκυρας, Φθιώτιδας, Πιερίας, Αργολίδας, Αρκαδίας, Λακωνίας, Λευκάδας, Κεφαλονιάς, Ζακύνθου, Ευρυτανίας, Γρεβενών, Φλώρινας, Ρεθύμνου, Λασιθίου, Κυκλάδων και οι επαρχίες Κυθήρων και Καλαβρύτων. Επίσης τα τμήματα της Επικράτειας που δεν εμπίπτουν στις λοιπές περιοχές εκτός των ακριτικών περιοχών των διαφόρων νομών (πλην της νήσου Κέρκυρας) σε απόσταση 20 χιλιομέτρων από τα σύνορα καθώς και των Δήμων ή Κοινοτήτων των οποίων τα διοικητικά όρια τέμνονται από τη ζώνη των 20 χιλιομέτρων.

ΠΕΡΙΟΧΗ Δ': Οι νομοί Λέσβου, Χίου, Σάμου, Ξάνθης, Ροδόπης, Έβρου, Δωδεκανήσου πλην της περιοχής της πόλης της Ρόδου που καθορίζεται από ακτίνα 15 χιλιομέτρων από το νομαρχιακό κατάστημα της πόλης, οι ακριτικές περιοχές των διαφόρων νομών (πλην της νήσου Κέρκυρας) σε απόσταση 20 χιλιομέτρων από τα σύνορα καθώς και οι Δήμοι ή Κοινοότητες των οποίων τα διοικητικά όρια τέμνονται από τη ζώνη των 20 χιλιομέτρων.

Ταυτόχρονα, δόθηκε η δυνατότητα επιλογής μεταξύ δύο ομάδων κινήτρων και καθορίστηκε με εφαρμογή κριτηρίων βαθμολόγησης, το τελικό ποσοστό επιχορήγησης. Κατά την ίδια χρονική περίοδο, τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα, συνδέονται και ενισχύουν τα κίνητρα του Νόμου, με στόχο να συμβάλλουν σημαντικά στην ανάπτυξη του τόπου εγκατάστασης της επιχείρησης. Ο νόμος εφαρμόστηκε, έχοντας ως βασική συνιστώσα τον περιφερειακό

προσανατολισμό των επιδοτούμενων επενδύσεων. Οι κύριοι στόχοι του συνοψίζονται ως εξής:

- Ενίσχυση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας.
- Προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς των περιφερειών.
- Ενίσχυση των παραδοσιακά κλάδων (π.χ. εργαστήρια γουνοποιίας, ναυπηγίας κ.α.)
- Κοινωνική και οικονομική συνοχή των λιγότερο ανεπτυγμένων περιοχών.
- Δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης.
- Δημιουργία υποδομών, εντός των επιχειρήσεων (π.χ. μηχανολογικός εξοπλισμός, κ.λπ.), αλλά και στον περιβάλλοντα χώρο (π.χ. οδικό δίκτυο, μεταφορά πρώτων υλών και προϊόντων).

Πίνακας 3. Τα κίνητρα του Ν.1262/1982							
Ζώνες Κινήτρω ν	Επιχορήγησ η	Επιδότησ η Επιτοκίου δανεισμού	Αφορολόγητες εκπτώσεις		Αυξημένες αποσβέσεις		
			Ποσοστό αφορολόγητη ς έκπτωσης	Ποσοστό ετήσιων κερδών που μπορεί να φτάσει η αφορολόγητ η έκπτωση	A' βάρδια	B' βάρδια	Γ' βάρδι α
	A' Ομάδα κινήτρων		B' Ομάδα κινήτρων		Ενιαίο κίνητρο για την Α' & Β' Ομάδα		
A'	0	0	0	0	0	20%	40%
B'	10-25%	10-25%	40%	60%	20%	40%	80%
Γ'	15-40%	15-40%	55%	75%	35%	70%	120%
Δ'	20-50%	20-50%	70%	90%	50%	100%	150%

Πηγή: Ψυχάρης & Πετράκος, 2004, *Ιδία Επεξεργασία*

Η μεγαλύτερη αδυναμία του Νόμου, εντοπίζεται στο χαμηλό ρυθμό εκταμίευσης των πόρων και στην έλλειψη προαπαιτούμενης έκθεσης βιωσιμότητας (Πετράκος & Ψυχάρης, 2004).

Πίνακας 4. Συγκεντρωτικά αποτελέσματα εγκεκριμένων επενδύσεων του Ν.1262/1982 (σε εκατ. δρχ.)	
Αριθμός επενδύσεων (N)	9.967
Ύψος επενδύσεων (I)	611.675
Επιχορηγήσεις	208.706
Επιχορηγήσεις ως ποσοστό των επενδύσεων	34%
Εκτιμώμενη επιδότηση επιτοκίου	37.331
Δάνειο επιδοτούμενο	220.690
Δάνειο επιδοτούμενο ως ποσοστό των επενδύσεων	36%
Ίδια κεφάλαια	196.380
Ίδια κεφάλαια ως ποσοστό των επενδύσεων	32%
Νέες θέσεις εργασίας (E)	101.807
Μέσο μέγεθος επένδυσης (I/N)	61,3
Μέση επενδυτική δαπάνη ανά θέση εργασίας (I/E)	6
Μέσος όρος νέων θέσεων εργασίας ανά επένδυση (E/N)	10,2

Πηγή: Πετράκος & Ψυχάρης, 2004: σελίδα 326

Αναπτυξιακός Νόμος 1892/1990

Ο επόμενος Αναπτυξιακός Νόμος 1892/1990, αν και δεν περιείχε ουσιώδεις αλλαγές σε σύγκριση με τον προηγούμενο, ενισχύθηκε με αρκετές συμπληρωματικές διατάξεις.

Ο Αναπτυξιακός Νόμος 1892/1990, προέβλεπε:

- Υποβολή επενδυτικών σχεδίων σε δύο περιόδους μέσα στο έτος και συγκεντρωτική έγκριση επενδύσεων σε δύο περιόδους, βάσει προγραμματισμού των πόρων προς επιχορήγηση
- Κατάργηση του ελάχιστου και μέγιστου ποσοστού επιδότησης ανά περιοχή και αντικατάσταση με συγκεκριμένο ποσοστό επιχορήγησης
- Αύξηση ελάχιστου ορίου συμμετοχής, 40% για την Α' Ζώνη, 35% για τη Β', 25% για τη Γ' και 15% για τη Δ, με σκοπό την εξασφάλιση της βιωσιμότητας των επενδύσεων
- Καθιέρωση ελάχιστου ορίου επένδυσης στα 60 εκατομμύρια δραχμές, για να είναι δυνατή η υπαγωγή των ατομικών επενδύσεων στα κίνητρα επιχορήγησης
- Παροχή υψηλότερου ποσοστού επιχορήγησης για ειδικές επενδύσεις και ολοκληρωμένα επιχειρηματικά σχέδια, σε βιομηχανικές ζώνες και περιοχές.

- Για πρώτη φορά θεσμοθετείται έλεγχος της έναρξης της παραγωγικής λειτουργίας της επένδυσης, με ανωτέρω όριο το ένα έτος από την ολοκλήρωση της υλοποίησης της επένδυσης.

Σε αυτό το Νόμο, επιλέξιμες δαπάνες θεωρούνται οι επενδυτικές δραστηριότητες που υποστηρίζουν «παραγωγικές επιχειρήσεις», δηλαδή ο εκσυγχρονισμός μηχανοστασίων και κτιριακών εγκαταστάσεων, η αγορά κτιριακών εγκαταστάσεων και μηχανημάτων, μηχανολογικού ή τεχνολογικού εξοπλισμού, η αγορά συστημάτων πληροφορικής, η αγορά μεταφορικών μέσων, οι δαπάνες μελετών και επενδύσεων που για την εισαγωγή και ανάπτυξη σύγχρονων τεχνολογιών, οι δαπάνες μετεγκατάστασης και οι δαπάνες επισκευής και ανακαίνισης κτιριακών εγκαταστάσεων. Σε όλη την εφαρμογή του Νόμου γίνονται ρητές αναφορές για την αδήριτη ανάγκη ισόρροπης περιφερειακής ανάπτυξης. Με κύριο στόχο την αποκέντρωση των οικονομικών δραστηριοτήτων της χώρας, οι επιλέξιμες περιοχές διαιρέθηκαν σε πέντε μεγάλες (5) ζώνες:

- Περιοχή Α: Νομοί Αττικής & Θεσσαλονίκης
- Περιοχή Β: Νομοί Βοιωτίας, Μαγνησίας, Λάρισας, Κορινθίας, Ηρακλείου.
- Περιοχή Γ: Νομοί Ημαθίας, Κοζάνης, Καβάλας, Φωκίδας, Τρικάλων, Καρδίτσας, Αιτωλοακαρνανίας, Εύβοιας, Άρτας, Πρέβεζας, Θεσπρωτίας, Ιωαννίνων, Καστοριάς, Πέλλας, Χαλκιδικής, Κιλκίς, Σερρών, Δράμας, Ηλείας, Χανίων, Κέρκυρας, Φθιώτιδας, Πιερίας, Αργολίδας, Αρκαδίας, Λακωνίας, Λευκάδας, Κεφαλονιάς, Ζακύνθου, Ευρυτανίας, Γρεβενών, Φλώρινας, Ρεθύμνου, Λασιθίου, Κυκλάδων
- Περιοχή Δ: Νομοί Λέσβου, Χίου, Σάμου, Ξάνθης, Ροδόπης, Έβρου, Μεσσηνίας, Δωδεκανήσου.
- Περιοχή της Θράκης

Σε σχέση με τον διαχωρισμό των επιλέξιμων ζωνών της χώρας, μικρές διαφοροποιήσεις υπήρξαν για τον τουριστικό κλάδο. Για παράδειγμα, ενώ οι Κυκλάδες ανήκαν στην Γ' ζώνη κινήτρων τουριστικών επενδύσεων, η Μύκονος ανήκε στην Β' ζώνη, η οποία παρείχε χαμηλότερα ποσοστά επιχορηγούμενων κεφαλαίων.

Πηγή: Πετράκος & Ψυχάρης, 2004: σελίδα 328, ίδια επεξεργασία

Πίνακας 5. Τα κίνητρα του Ν.1892/1990							
Ζώνες Κινήτρων	Επιχορήγηση	Επιδότηση Επιτοκίου δανεισμού	Αφορολόγητες εκπτώσεις		Αυξημένες αποσβέσεις		
			Ποσοστό αφορολόγητης έκπτωσης	Α' βάρδια	Β' βάρδια	Γ' βάρδια	
Α' Ομάδα κινήτρων		Β' Ομάδα κινήτρων		Ενιαίο κίνητρο για την Α' & Β' Ομάδα			
Α'	0	0	0	0	0	20%	40%
Β'	15%	15%	60%	60%	20%	40%	80%
Γ'	25%	25%	75%	75%	35%	70%	120%
Δ'	35%	35%	90%	90%	50%	100%	150%
Θράκη	45%	45%	100%	100%	50%	100%	150%

Σε αυτό το καθεστώς επενδυτικών κινήτρων, οι επιχειρήσεις που υπήχθησαν στον αναπτυξιακό νόμο, μπορούσαν να επιλέξουν την ένταξή τους σε μία από τις παρακάτω κατηγορίες ενίσχυσης: Απευθείας επιχορήγηση, επιδότηση επιτοκίου και αυξανόμενες αποσβέσεις ή αφορολόγητες εκπτώσεις πάγιου εξοπλισμού και εξοπλισμού που αποκτάται μέσω χρηματοδοτικής μίσθωσης.

Η επιδότηση² συνίστατο σε επιχορηγούμενη κεφαλαιακή ενίσχυση. Η επιδότηση επιτοκίου³ τραπεζικού δανείου αφορούσε σε επιδότηση του ποσοστού επιτοκίου ίσο με το ποσοστό της επιχορήγησης. Οι αυξανόμενες αποσβέσεις⁴ αφορούσαν στην εφαρμογή αυξημένου ποσοστού απόσβεσης, όμως, κατόπιν τεσσάρων ετών υλοποίησης, καταργήθηκε με τροποποίηση. Η αφορολόγητη έκπτωση⁵ προκύπτει από δαπάνες αγοράς ή μίσθωσης παγίων στοιχείων του ενεργητικού των επιχειρήσεων.

Ο συγκεκριμένος επενδυτικός νόμος προέβλεπε για επιχειρήσεις που εγκαθίσταντο εντός του νομού Ροδόπης και Έβρου, προσαύξηση του ποσοστού επιδότησης κατά πέντε ποσοστιαίες μονάδες (5%) και για επενδυτικά σχέδια, τα οποία υλοποιούνται σε

² Άρθρα 4, 7-10

³ Άρθρο 11

⁴ Στην περιοχή της Θράκης προβλέπεται χρήση του κινήτρου για 10 έτη

⁵ Άρθρο 15

βιομηχανικές περιοχές, προσαύξηση επιδότησης κατά 7%. Σε κάθε περίπτωση, το ποσοστό της επιδότησης, δεν μπορούσε να υπερβεί τα 2,5 εκατομμύρια δραχμές⁶

Πίνακας 6. Συγκεντρωτικά αποτελέσματα εγκεκριμένων επενδύσεων του 1892/1990	
(σε εκατ. δρχ.)	
Τομέας	Όλοι οι τομείς
Αριθμός επενδύσεων (N)	3.087
Ύψος επενδύσεων (I)	5.058.332,54
Επιχορηγήσεις	1.869.866,47
Επιχορηγήσεις ως ποσοστό των επενδύσεων	36.96%
Εκτιμώμενη επιδότηση επιτοκίου	-
Δάνειο επιδοτούμενο	898.738
Δάνειο επιδοτούμενο ως ποσοστό των επενδύσεων	17,76%
Ίδια κεφάλαια	2.136.006
Ίδια κεφάλαια ως ποσοστό των επενδύσεων	42,22%
Νέες θέσεις εργασίας (E)	49.752
Μέσο μέγεθος επένδυσης (I/N)	1.638,60
Μέση επενδυτική δαπάνη ανά θέση εργασίας (I/E)	101,67
Μέσος όρος νέων θέσεων εργασίας ανά επένδυση (E/N)	16,1

Πηγή: Πετράκος & Ψυχάρης, 2004: σελίδα 328

Βάσει των απολογιστικών στοιχείων για τις υπαχθείσες επενδύσεις του παραπάνω αναπτυξιακού καθεστώτος, το μέσο ύψος επένδυσης ανήλθε σε αρκετά υψηλό επίπεδο, ενώ αντιστοίχως η σχέση του συνολικού αριθμού των επενδύσεων προς το σύνολο των νέων θέσεων εργασίας, τετραπλασιάζεται, συγκριτικά με τις αντίστοιχες επιδόσεις του προηγούμενου Αναπτυξιακού Νόμου. Συνάγεται, λοιπόν, ότι οι συγκεκριμένες επενδύσεις, είτε πρόκειται για νέες, είτε για εκσυγχρονισμό υφιστάμενων σχεδίων, αφορούσαν δραστηριότητες έντασης κεφαλαίου και εργασίας. Παρατηρείται, παράλληλα, σημαντική αύξηση της ίδιας συμμετοχής των δικαιούχων υλοποίησης των επενδυτικών σχεδίων, παρουσιάζοντας μία ανοδική επενδυτική πορεία, η οποία οφείλεται στον εξορθολογισμό των καθεστώτων κινήτρων αλλά και στη γενικότερη προσπάθεια ενίσχυσης του επιχειρηματικού περιβάλλοντος. Αναφορικά με την κλαδική διάρθρωση των επενδυτικών σχεδίων, παρουσιάζεται ισχυρή συγκέντρωση σε συγκεκριμένους κλάδους. Χαρακτηριστικά πέντε κλάδοι συγκεντρώνουν περισσότερες από τις μισές επενδύσεις, ήτοι Τρόφιμα 20%, Κλωστοϋφαντουργία 9%, Προϊόντα

⁶ ΦΕΚ 142/Α/31.08.1994

Μετάλλου 8%, Πλαστικά 7%, Εκτυπώσεις 7%. Ο νόμος που ακολούθησε , Ν. 2234/1994, εισήγαγε μία σειρά σημαντικών διατάξεων βελτιώσεων και συμπληρώσεων, που αναπτύσσονται στα άρθρα 23α και 23β.

Αναπτυξιακός Νόμος 2234/1994

Με την βραχύβια εφαρμογή του Ν. 2234/1994, αξιοποιήθηκαν τα επενδυτικά κίνητρα του Άρθρου 23α & 23β, με τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

- Ένταξη της επένδυσης σε Επιχειρηματικό Πλάνο με αντίστοιχη έκθεση βιωσιμότητας
- Ελάχιστη λειτουργία επιχειρήσεων σε πέντε έτη
- Επιδότηση άυλων επενδύσεων
- Ενίσχυση βιωσιμότητας επενδύσεων
- Στόχευση στον κλάδο της μεταποίησης & παροχής υπηρεσιών υψηλής ποιότητας
- Έμφαση στην καινοτομία
- Εκσυγχρονιστικές ενέργειες
- **Εισαγωγή ευελιξίας & εξειδίκευσης στο παραγωγικό μοντέλο**

Το άρθρο 23α παρείχε η δυνατότητα υψηλότερων ποσοστών επιχορήγησης σε επενδύσεις οι οποίες που είναι αποτυπωμένες σε επιχειρηματικά σχέδια (business plan). Τα επιχειρηματικά σχέδια, μεσοπρόθεσμου ορίζοντα, μπορούν να υλοποιούνται αποκλειστικά από μεταποιητικές βιομηχανίες ή επιχειρήσεις παραγωγής λογισμικού, που λειτουργούν για τουλάχιστον πέντε έτη και αφορούσε, εκτός από τις κλασσικές μορφές επενδύσεων, επενδύσεις που έχουν σχέση με την εγκατάσταση συστημάτων διασφάλισης ποιότητας, προωθητικών ενεργειών, συμμετοχή σε εμπορικές εκθέσεις, δημιουργία δικτύου διανομών, κατάρτιση απασχολούμενου προσωπικού, δημιουργία μελετών οργάνωσης διοικητικών και παραγωγικών διαδικασιών. Έτσι, πέραν της επιδότησης βασικών επενδύσεων, μέσω του άρθρου αυτού, επιχορηγούνται και άλλες σημαντικές επενδυτικές δαπάνες. Προϋπόθεση υπαγωγής των επιχειρηματικών σχεδίων στο άρθρο του νόμου αυτού, είναι το ελάχιστο ύψος του προϋπολογισμού, το οποίο, για τις μεταποιητικές ανέρχεται στο 1 δις και για τις επιχειρήσεις παραγωγής λογισμικού στα 500 εκατομμύρια. Οι διατάξεις του άρθρου αυτού, δίνουν τη δυνατότητα στις μεσαίες και μεγάλες επιχειρήσεις, να υλοποιήσουν συγκεκριμένες επενδυτικές δραστηριότητες που δεν αφορούν μόνο την παραγωγική διαδικασία αυτή

καθαυτήν, αλλά και την υποστήριξη της μέσω άυλων δραστηριοτήτων. Το ποσοστό της επιχορήγησης ανέρχεται στο 35% , ανεξάρτητα από τη ζώνη κινήτρων στην οποία υλοποιείται η επένδυση.

Στο άρθρο 23β του νόμου, δικαίωμα συμμετοχής είχαν επιχειρήσεις μεταποίησης αλλά και παροχής υπηρεσιών υψηλής προστιθέμενης αξίας. Η απόκτηση συστημάτων διασφάλισης ποιότητας, οι δαπάνες για εκσυγχρονισμό των παραγωγικών μονάδων, η εισαγωγή τεχνολογιών φιλικών προς το περιβάλλον και η εισαγωγή καινοτόμων παραγωγικών διαδικασιών, αποτελούν τις κύριες επιλέξιμες επενδυτικές δαπάνες. Το ελάχιστο ύψος του προϋπολογισμού των επενδύσεων κυμαίνεται από 50 εκατομμύρια έως 250 εκατομμύρια. Ο προσανατολισμός του άρθρου αυτού αφορά, κατά κύριο λόγο, στον εκσυγχρονισμό των επιχειρήσεων, με στόχο την ενίσχυση της ευελιξίας τους κατά την παραγωγική διαδικασία. Εκτιμώντας το περιεχόμενο των δύο άρθρων του συγκεκριμένου επενδυτικού νόμου και τη δυνατότητα που παρείχε στις επιχειρήσεις να αποκτήσουν ουσιαστική σύνδεση με τα δεδομένα της αγοράς, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι το μοντέλο επιδοτούμενων επενδύσεων αρχίζει να εκσυγχρονίζεται, να εστιάζει σε άλλες μορφές επενδύσεων, δίνοντας τη δυνατότητα εισαγωγής της ευελιξίας και εξειδίκευσης στην παραγωγική βάση της ελληνικής βιομηχανίας (Πετράκος & Ψυχάρης, 2004).

Αναπτυξιακός Νόμος 2601/1998

Ο Αναπτυξιακός Νόμος 2601, διαφοροποίησε ριζικά την φιλοσοφία των κινήτρων ενίσχυσης, σε σχέση με τους προηγούμενους επενδυτικούς νόμους. Το νέο αυτό αναπτυξιακό καθεστώς διαχώρισε τους δικαιούχους επενδυτικούς φορείς σε δύο ομάδες, σε νέες και σε παλαιές επιχειρήσεις, με την παροχή διαφοροποιημένων κινήτρων. Οι παλαιοί φορείς, δεν είχαν το δικαίωμα επιδότησης, αλλά είχαν πρόσβαση στο δικαίωμα των αφορολόγητων εκπτώσεων.

Πίνακας 7. Τα κίνητρα του 2601/1998

Ζώνη	Νέες Επιχειρήσεις		Παλαιές Επιχειρήσεις	
Δ'	Επιχορήγηση	40%	Επιδότηση Επιτοκίου	40%
	Επιδότηση Επιτοκίου	40%	Αφορολόγητες Εκπτώσεις	100%

	Επιδότηση Χρηματοδοτικής Μίσθωσης	40%		
	Αφορολόγητες Εκπτώσεις	100%		
Γ'	Επιχορήγηση	30%	Επιδότηση Επιτοκίου	30%
	Επιδότηση Επιτοκίου	30%	Αφορολόγητες Εκπτώσεις	70%
	Επιδότηση Χρηματοδοτικής Μίσθωσης	30%		
	Αφορολόγητες Εκπτώσεις	70%		
Β'	Επιχορήγηση	15%	Επιδότηση Επιτοκίου	15%
	Επιδότηση Επιτοκίου	15%	Αφορολόγητες Εκπτώσεις	40%
	Επιδότηση Χρηματοδοτικής Μίσθωσης	15%		
	Αφορολόγητες Εκπτώσεις	40%		
Α' *	Επιχορήγηση	25-40%	Επιδότηση Επιτοκίου	25-40%
	Επιδότηση Επιτοκίου	25-40%	Αφορολόγητες Εκπτώσεις	60-100%

- Τα κίνητρα που παρέχονται στην Α' περιοχή αφορούν ειδικές επενδύσεις, προστασίας περιβάλλοντος, εξοικονόμησης ενέργειας, παραγωγής προϊόντων και παροχής υπηρεσιών εξαιρετικά υψηλής τεχνολογίας. Πηγή: Πετράκος & Ψυχάρης, 2004, σελ. 335, Ιδία επεξεργασία

Οι διαθέσιμες ενισχύσεις κατατάσσονται σε τέσσερις (4) κατηγορίες, οι οποίες είναι οι εξής: άμεσες χρηματικές επιχορηγήσεις, επιδότηση του επιτοκίου των τόκων του επενδυτικού δανείου, επιδότηση χρηματοδοτικής μίσθωσης και ειδικότερα τμήματος των καταβαλλόμενων δόσεων, φορολογική απαλλαγή από την καταβολή φόρου εισοδήματος και καθορισμένου ποσοστού από τα μη διανεμόμενα κέρδη της πρώτης δεκαετίας από την πραγματοποίηση της επένδυσης.

Με την διαφοροποίηση των ενισχύσεων, οι παλαιοί επενδυτικοί φορείς, η πλειοψηφία δηλαδή των εγχώριων επιχειρήσεων, αποκλείστηκαν από το δικαίωμα επιχορήγησης και διατήρησαν αυτό των αφορολόγητων εκπτώσεων και της επιδότησης του επιτοκίου του δανείου. Η αλλαγή αυτή θεωρήθηκε ριζική και ανέτρεψε την έως τότε πολιτική ενισχυτικών κινήτρων που εφαρμόστηκε στην Ελλάδα, σχεδόν για μία ολόκληρη εικοσαετία, αλλά κατέστη κατανοητό ότι η διευκόλυνση μέσω φορολογικών κινήτρων

προστατεύει τη λειτουργία της αγοράς και επιβραβεύει την αυτοδύναμη ανάπτυξη και τον ανταγωνισμό. Εξάλλου, και στους προηγούμενους αναπτυξιακούς νόμους, οι κερδοφόρες επιχειρήσεις επέλεξαν αυτή την κατηγορία κίνητρου αντί της επιχορήγησης κεφαλαίου, αποφεύγοντας με τον τρόπο αυτό τις χρονοβόρες γραφειοκρατικές διαδικασίες.

Αρνητικό στοιχείο του συγκεκριμένου επενδυτικού καθεστώτος είναι η αδυναμία ενίσχυσης μικρομεσαίων επιχειρήσεων, καθώς αν λειτουργούσαν πέραν των πέντε ετών δεν μπορούσα να αξιοποιήσουν κανένα οικονομικό κίνητρο. Παρόλα αυτά, συνεργατικά σχήματα μικρομεσαίων επιχειρήσεων αποτελούσαν εξαίρεση σε αυτό τον περιορισμό. Ουσιαστικά, ο νόμος παρείχε άμεσα επενδυτικά κίνητρα σε περίπτωση επιχειρηματικών δικτύων, προτρέποντας τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις να ενταχθούν σε σχήματα που ενισχύουν την οικονομική τους παρουσία στην αγορά και να εκμεταλλευτούν τις συνθήκες οικονομικών κλίμακας.

Ο διαχωρισμός ανάμεσα σε νέους και παλιούς δικαιούχους ως προς τις οικονομικές επιχορηγήσεις, δεν ίσχυε όταν οι επενδύσεις αφορούσαν σε μακροπρόθεσμα επενδυτικά σχέδια προϋπολογισμού πάνω του ενός δισεκατομμυρίου ευρώ, σε επενδύσεις διάσωσης και αναδιάρθρωσης, σε επενδύσεις πιστοποίησης προϊόντων και διασφάλισης ποιότητας, και σε επενδύσεις τεχνολογιών φιλικών προς το περιβάλλον.

Εν γένει, ο Αναπτυξιακός Νόμος 2601/1998, σε σχέση με τους προηγούμενους νόμους, αλλάζει ριζικά το πλαίσιο παροχής ενισχύσεων και μεταφέρει την ευθύνη της ανάπτυξης στην ίδια την επιχείρηση, ενώ, παράλληλα, διαμορφώνει ισχυρές προοπτικές για την δικτύωση μεταξύ μικρομεσαίων επιχειρήσεων και τη δημιουργία κλαδικών συνεργειών.

Πίνακας 8. Συγκριτικά αποτελέσματα εγκεκριμένων επενδύσεων των Ν.1262/1982 και Ν.2601/1998 (σε εκατ. δρχ.)		
Τομέας	Όλοι οι τομείς	
	Ν.2601/1998	Ν.1262/1982
Αριθμός επενδύσεων (N)	1.655	9.967
Ύψος επενδύσεων (I)	749.605	611.675
Επιχορηγήσεις	255.054	208.706
Επιχορηγήσεις ως ποσοστό των επενδύσεων	34%	34%
Νέες θέσεις εργασίας (E)	14.775	101.807
Μέσο μέγεθος επένδυσης (I/N)	453	61,3
Μέση επενδυτική δαπάνη ανά θέση εργασίας (I/E)	17,1	6

Μέσος όρος νέων θέσεων εργασίας ανά επένδυση (E/N)	8,9	10,2
--	-----	------

Πηγή: Πετράκος & Ψυχάρης, 2004. Ιδία επεξεργασία

Ο Αναπτυξιακός Νόμος 3299/2004

Ο Αναπτυξιακός Νόμος 3299/2004 παρείχε εναλλακτικές ενισχύσεις: παροχή επιχορήγησης ή επιδότηση χρηματοδοτικής μίσθωσης (Leasing), Φορολογική απαλλαγή από την καταβολή του φόρου εισοδήματος μη διανεμομένων κερδών, επιδότηση κόστους δημιουργουμένων θέσεων εργασίας για 2 χρόνια.

- 1η κατηγορία επενδύσεων: εκσυγχρονισμός υφιστάμενων επενδύσεων, 2η κατηγορία επενδύσεων: ίδρυση νέων και επέκταση υφιστάμενων.
- Διαχωρισμός της χώρας σε τρεις (3) περιοχές:
  - *Περιοχές Α:* Νομοί Αθήνας & Θεσσαλονίκης
  - *Περιοχές Β:* Περιφέρειες Θεσσαλίας, Νοτίου Αιγαίου, Ιονίων Νήσων, Κεντρικής & Δυτικής Μακεδονίας, Στερεάς Ελλάδας
  - *Περιοχές Γ:* Περιφέρειες Ανατολικής Μακεδονίας & Θράκης, Ηπείρου, Βορείου Αιγαίου, Πελοποννήσου, Δυτικής Ελλάδας
- Ποσοστά ενισχύσεως έως 60% και φορολογικών απαλλαγών έως 100%
- Προσαυξήσεις ενισχύσεων για ΜΜΕ και μικρές επιχειρήσεις

Δικαιούχοι των κινήτρων είναι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται σε όλους τους τομείς της οικονομίας, εφόσον πληρούσαν τα κριτήρια υπαγωγής στο καθεστώς των ενισχύσεων, όπως ορίστηκαν από τις διατάξεις του Νόμου. Στις μεσαίες επιχειρήσεις παρέχεται προσαυξημένο ποσοστό ενίσχυσης έως δέκα τοις εκατό (10%), ενώ στις πολύ μικρές και μικρές επιχειρήσεις παρέχεται επιπλέον ποσοστό ενίσχυσης έως είκοσι τοις εκατό (20%).

Αιτήσεις επενδύσεων εκτός αυτών που αφορούσαν την φορολογική απαλλαγή, για τις οποίες δεν απαιτείται υποβολή αίτησης, υποβλήθηκαν καθ' όλη τη διάρκεια του έτους ως εξής:

Στην Γενική Διεύθυνση Ιδιωτικών Επενδύσεων του Υπουργείου Οικονομίας και Οικονομικών οι αιτήσεις υπαγωγής επενδύσεων, ύψους άνω των τεσσάρων εκατομμυρίων (4.000.000) Ευρώ, που πραγματοποιούνται στα όρια της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας, καθώς και οι επενδύσεις ύψους άνω των δύο εκατομμυρίων (2.000.000) Ευρώ που πραγματοποιούνται στην υπόλοιπη Επικράτεια, καθώς και ορισμένες επενδύσεις ανεξαρτήτως ποσού βάσει ρητής πρόβλεψης.

Στις Διευθύνσεις Σχεδιασμού και Ανάπτυξης των Περιφερειών υποβάλλονται αιτήσεις παραγωγής επενδύσεων ύψους μέχρι δύο εκατομμυρίων (2.000.000) Ευρώ, που πραγματοποιούνται μέσα στα όρια κάθε Διοικητικής Περιφέρειας ή προκειμένου για την Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας ύψους μέχρι τέσσερα εκατομμύρια (4.000.000) Ευρώ.

Στο Ελληνικό Κέντρο Επενδύσεων Α.Ε. (ΕΛ.Κ.Ε.) υποβάλλονται οι αιτήσεις παραγωγής επενδύσεων ύψους άνω των δεκαπέντε εκατομμυρίων (15.000.000) Ευρώ, καθώς και οι επενδύσεις ή επιχειρηματικά σχέδια τριών εκατομμυρίων (3.000.000) Ευρώ και άνω, εφόσον το 50% τουλάχιστον της ίδιας συμμετοχής προέρχεται από κεφάλαια εξωτερικού.

Στη Γενική Γραμματεία Βιομηχανίας του Υπουργείου Ανάπτυξης συγκεκριμένες αιτήσεις παραγωγής επενδύσεων ορισμένων προβλεπόμενων υποπεριπτώσεων υπό όρους.

Κατά τον σχετικό απολογισμό που πραγματοποιήθηκε από το Υπουργείο Οικονομικών⁷, στον Αναπτυξιακό Νόμο 3299/2004, υπήχθησαν συνολικά 10.459 επενδυτικά σχέδια, αποτελώντας, έως και σήμερα, το σημαντικότερο χρηματοδοτικό εργαλείο των κρατικών ενισχύσεων. Χαρακτηριστικά, έως το 2017, παρέχονταν εξαμηνιαίες, συνεχείς παρατάσεις, για την ολοκλήρωση επενδυτικών έργων που είχαν υπαχθεί στο συγκεκριμένο αναπτυξιακό καθεστώς.

Πίνακας 9. Εγκριθείσες επενδύσεις Αναπτυξιακού Νόμου 3299/04 (Έως 5/2006)				
Φορέας Ένταξης	Αριθμός Υπαγωγών	Ύψος Επενδύσεων	Εγκριθείσα Επιχορήγηση	Θέσεις Εργασίας (ΕΜΕ)
Περιφέρεια Κρήτης	221	154.109.013,00 €	58.742.425,00 €	551,59
Υπουργείο Οικονομίας & Οικονομικών	150	876.132.239,00 €	354.538.013,00 €	2477,29
Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας	104	139.551.695,00 €	57.838.988,00 €	559,38
Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας	102	64.022.996,00 €	30.273.545,00 €	268

⁷http://www.sev.org.gr/Uploads/Documents/50017/LAMBRIANIDIS_SEV%2007%2003%202017.pdf

Περιφέρεια Θεσσαλίας	98	71.355.839,00 €	29.872.833,00 €	397,8
Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας & Θράκης	79	77.392.015,00 €	41.031.633,00 €	268
Περιφέρεια Ηπείρου	79	63.466.982,00 €	31.597.589,00 €	241,26
Περιφέρεια Πελοποννήσου	48	32.920.590,00 €	13.726.398,00 €	99,53
Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας	46	41.569.910,00 €	14.906.068,00 €	250,47
Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου	34	31.601.325,00 €	15.196.238,00 €	100
Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου	30	30.874.347,00 €	16.737.694,00 €	114,91
Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας	27	22.220.515,00 €	10.303.860,00 €	87,65
Περιφέρεια Ιονίων Νήσων	26	20.382.211,00 €	9.047.657,00 €	32,67
Περιφέρεια Αττικής	6	6.021.000,00 €	2.176.350,00 €	23,83
<i>Σύνολο</i>	<i>1050</i>	<i>1.631.620.677,00 €</i>	<i>685.989.298,00 €</i>	<i>5.472</i>

Πηγή: <https://www.ependyseis.gr/sub/nomos3299/n3299.html>

Στον Πίνακα 9, αποτυπώνονται τα αποτελέσματα των επενδυτικών σχεδίων του νόμου 3299/2004. Όπως αναδεικνύεται, τέσσερις είναι οι Περιφέρειες με τα περισσότερα υπαγόμενα επενδυτικά σχέδια, με την Κρήτη να έρχεται πρώτη και την Κεντρική Μακεδονία δεύτερη.

Σε σχέση με τα υπαχθέντα επενδυτικά σχέδια, στο σύνολο της χώρας, πρώτος έρχεται ο τομέας της μεταποίησης και δεύτερος ο τομέας του τουρισμού. Ο μεταποιητικός τομέας, σε εθνικό επίπεδο, είναι και ο τομέας με τα περισσότερα επενδυτικά σχέδια, σε αντίθεση με τον πρωτογενή τομέα που μειονεκτεί σε αριθμό αιτήσεων και υπαγωγών.

Χάρτης 2. Επιλέξιμες Περιοχές κατά Ζώνη, Ν. 3299/2004

Πηγή: Ελληνικό Κέντρο Επενδύσεων

Ο Αναπτυξιακός Νόμος 3908/2011

Ο Αναπτυξιακός Νόμος 3908/2011, που εφαρμόστηκε έως και σχετικά πρόσφατα, παρείχε σημαντικά κίνητρα στο σύνολο των επιχειρήσεων της επικράτειας, χωρίς σημαντικές διαφοροποιήσεις από τον προηγούμενο Αναπτυξιακό Νόμο 3299/2004. Οι τομείς στους οποίους δόθηκε έμφαση είναι:

Πρωτογενής Τομέας:

- Αλιεία και υδατοκαλλιέργειες
- Γεωργία
- Κτηνοτροφία

Δευτερογενής Τομέας:

- Μεταποίηση, εκτός των μη επιλέξιμων ΚΑΔ 2008
- Παραγωγή Ενέργειας, εκτός φωτοβολταϊκών συστημάτων
- Αφαλάτωση θαλασσινού ή υφάλμυρου νερού

Τριτογενής Τομέας:

- Ξενοδοχεία 3* και άνω, εκτός εξαιρουμένων περιοχών από ΚΥΑ
- Μονάδες τουρισμού υγείας
- Τηλεπικοινωνίες (Ευρυζωνικές Υποδομές και Υπηρεσίες)
- Μεταφορές
- Ανάπτυξη λογισμικού

Ο νόμος προβλέπει 3 γενικά και 4 ειδικά Καθεστώτα Επενδύσεων:

Γενικά Καθεστώτα:

α. Γενική Επιχειρηματικότητα:

Αφορά κάθε επιχειρηματία και προβλέπει το κίνητρο της φοροαπαλλαγής επί των προφύρων κερδών έως και 10 έτη. Υπολογίζεται ως ποσοστό επί του 100% των ενισχυόμενων δαπανών.

β. Τεχνολογική Ανάπτυξη

- Αφορά επενδύσεις τεχνολογικού εκσυγχρονισμού των επιχειρήσεων με την εφαρμογή τεχνολογικών και οργανωτικών καινοτομιών.
- Επιχορήγηση/Leasing 80% σε υφιστάμενες επιχειρήσεις.
- Επιχορήγηση/Leasing 90% σε νέες επιχειρήσεις.
- Το υπόλοιπο ποσοστό, 20% και 10% αντίστοιχα, συμπληρώνεται με κίνητρο φοροαπαλλαγής.

γ. Περιφερειακή Συνοχή

- Αφορά επενδύσεις που καλύπτουν τοπικές ανάγκες ή αξιοποιούν τοπικά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα.
- Επιχορήγηση/Leasing 70% σε υφιστάμενες επιχειρήσεις.
- Επιχορήγηση/Leasing 80% σε νέες επιχειρήσεις.

- Το υπόλοιπο ποσοστό, 30% και 20% αντίστοιχα, συμπληρώνεται με κίνητρο φοροαπαλλαγής.

Ειδικά Καθεστώτα:

α. Επιχειρηματικότητα Νέων

- Αφορά νέους επιχειρηματίες έως 40 ετών οι οποίοι είναι αποκλειστικοί διαχειριστές Μικρών και Πολύ Μικρών επιχειρήσεων. Καλύπτει και λειτουργικές δαπάνες για τα 5 πρώτα έτη.
- Leasing έως €1 εκ.
- Λοιπά κίνητρα έως €500 χιλ.

β. Μεγάλα Επενδυτικά Σχέδια

- Αφορά επενδύσεις άνω των €50 εκ. και κατατίθενται καθ' όλη τη διάρκεια του έτους.
- Επιχορήγηση/Leasing 60% της συνολικής ενίσχυσης.
- Το υπόλοιπο 40% συμπληρώνεται φοροαπαλλαγή.

γ. Ολοκληρωμένα Πολυετή Επιχειρηματικά Σχέδια

- Αφορά 2-5ετή business plans ελάχιστου ύψους €2 εκ. επιχειρήσεων με τουλάχιστον 5ετή παρουσία.
- Προβλέπει κίνητρα βάσει του Γενικού Κανονισμού Απαλλαγής.

δ. Συνέργειας και Δικτύωσης (Clusters)

Αφορά Κοινοπραξίες επιχειρήσεων (10 σε Αθήνα-Θεσσαλονίκη και 5 στην Επικράτεια) με δυνατότητα συμμετοχής επιχειρήσεων κρατών-μελών της ΕΕ. Προβλέπει κίνητρα βάσει του Γενικού Κανονισμού Απαλλαγής.

Τα είδη των ενισχύσεων του Νόμου 3908/2011, είναι τα εξής:

α. Φορολογική Απαλλαγή:

Συνίσταται στην απαλλαγή από την καταβολή φόρου εισοδήματος επί των πραγματοποιούμενων προ-φόρων κερδών από το σύνολο των δραστηριοτήτων της επιχείρησης. Το ποσό της φορολογικής απαλλαγής υπολογίζεται ως ποσοστό επί της αξίας των ενισχυόμενων δαπανών του επενδυτικού σχεδίου ή και της αξίας του

καινούριου μηχανολογικού και λοιπού εξοπλισμού που αποκτάται με leasing και συνιστά ισόποσο αφορολόγητο αποθεματικό. Η επιχείρηση έχει το δικαίωμα έναρξης της ωφέλειας του κινήτρου από τη διαχειριστική περίοδο κατά την οποία δημοσιεύεται η απόφαση ολοκλήρωσης και έναρξης της παραγωγικής λειτουργίας της επένδυσης. Για νέες επιχειρήσεις η φορολογική απαλλαγή μπορεί να καλύπτει έως 10 έτη, ενώ για υφιστάμενες έως 8 έτη (διαχειριστικές περιόδους). Το ποσό της ενίσχυσης της φορολογικής απαλλαγής εμφανίζεται ως αφορολόγητο αποθεματικό, σε ειδικό λογαριασμό στα βιβλία της επιχείρησης και σχηματίζεται από το φόρο εισοδήματος επί των καθαρών προ-φόρων κερδών που δηλώνονται με την αρχική εμπρόθεσμη δήλωση φορολογίας εισοδήματος, ο οποίος δεν καταβάλλεται λόγω της παρεχόμενης φορολογικής απαλλαγής. Τα ποσά επιχορήγησης και επιδότησης leasing δεν αφαιρούνται από την αξία των επενδυτικών δαπανών και δαπανών leasing αντίστοιχα, προκειμένου να γίνει προσδιορισμός των φορολογητέων κερδών.

β. Επιχορήγηση:

Συνίσταται στη δωρεάν παροχή από το Δημόσιο χρηματικού ποσού για την κάλυψη τμήματος των ενισχυόμενων δαπανών του επενδυτικού σχεδίου και προσδιορίζεται ως ποσοστό αυτών.

Ο τρόπος καταβολής του ποσού της επιχορήγησης, η δυνατότητα χορήγησης προκαταβολής και εκχώρησης της επιχορήγησης, καθορίζονται με προεδρικό διάταγμα, που εκδίδεται μετά από πρόταση του Υπουργού Οικονομίας, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας.

γ. Επιδότηση leasing έως 7 έτη:

Συνίσταται στην κάλυψη από το Δημόσιο τμήματος των καταβαλλόμενων δόσεων της σύμβασης leasing που συνάπτεται για την απόκτηση καινούριου μηχανολογικού και λοιπού εξοπλισμού. Η επιδότηση leasing προσδιορίζεται ως ποσοστό επί της αξίας απόκτησης των παγίων που εμπεριέχεται στις καταβαλλόμενες δόσεις.

δ. Ευνοϊκά δάνεια μέσω του ΕΤΕΑΝ:

Συνίσταται στη χρηματοδότηση του ποσού που προβλέπεται να καλυφθεί με τραπεζικό δανεισμό με δάνεια χαμηλού κόστους, από τις τράπεζες που συνεργάζονται με το ΕΤΕΑΝ.

Η συμμετοχή των τραπεζών είναι διπλάσια από εκείνη του ΕΤΕΑΝ ώστε να επιτυγχάνεται σχέση συμμετοχής 1-προς-2. Το τελικό επιτόκιο για τον επιχειρηματία θα κυμαίνεται γύρω στο 4% και η διάρκεια των δανείων 10ετής με περίοδο χάριτος έως 2 έτη, με σκοπό την υποβοήθηση του επιχειρηματία κατά τα πρώτα χρόνια υλοποίησης του επενδυτικού σχεδίου.

Ειδικότερα για τον τομέα του Τουρισμού, δεν υπάγονται στο καθεστώς ενισχύσεων του ν.3908/2011:

- Επενδυτικά σχέδια που αφορούν την ίδρυση, την επέκταση ή τον εκσυγχρονισμό ολοκληρωμένης μορφής ξενοδοχειακών μονάδων που ανήκουν ή αναβαθμίζονται σε κατηγορία μικρότερη των 3*, εκτός από τις επενδύσεις Τουρισμού Υγείας.
- Επενδυτικά σχέδια που αφορούν μετατροπή παραδοσιακών ή διατηρητέων κτισμάτων σε ξενοδοχειακές μονάδες κατηγορίας μικρότερης των 3*, καθώς και οι επενδύσεις εκσυγχρονισμού ξενοδοχειακών μονάδων που λειτουργούν σε παραδοσιακά ή διατηρητέα κτίρια και ανήκουν ή αναβαθμίζονται σε κατηγορία μικρότερη των 3*.
- Επενδυτικά σχέδια που αφορούν τον εκσυγχρονισμό ολοκληρωμένης μορφής ξενοδοχειακών μονάδων πριν παρέλθει βετία από την έναρξη λειτουργίας της μονάδας ή από την ημερομηνία έκδοσης της απόφασης ολοκλήρωσης επένδυσης εκσυγχρονισμού της μονάδας.
- Επενδυτικά σχέδια που αφορούν την ανέγερση, την επέκταση και τον εκσυγχρονισμό αυτοεξυπηρετούμενων καταλυμάτων, ενοικιαζόμενων δωματίων και ενοικιαζόμενων επιπλωμένων διαμερισμάτων, ανεξαρτήτου κατηγορίας.

Σημειώνεται ότι, στον αναπτυξιακό νόμο 3908/2011, στα τέσσερα χρόνια ισχύος του, είχαν υπαχθεί μόλις 1.270 σχέδια. Η προθεσμία ολοκλήρωσης και των

επενδυτικών σχεδίων του ν.3908/2011 των οποίων η απόφαση υπαγωγής έχει εκδοθεί μέχρι 31 Δεκεμβρίου 2012, παρατάθηκε μέχρι 31 Δεκεμβρίου 2017⁸.

Αναπτυξιακός Νόμος 4399/2016

Ο Αναπτυξιακός Νόμος 4399/2016, ο οποίος ψηφίστηκε στις 15 Ιουνίου 2016 (ΦΕΚ 117/Α/22-6-2016) στοχεύει στην πραγματοποίηση πολλών νέων επενδύσεων. 'Σκοπός του είναι η προώθηση της ισόρροπης ανάπτυξης με σεβασμό στους περιβαλλοντικούς πόρους και την υποστήριξη λιγότερο ευνοημένων περιοχών της χώρας, η αύξηση της απασχόλησης, η βελτίωση της συνεργασίας και η αύξηση του μέσου μεγέθους των επιχειρήσεων, η τεχνολογική αναβάθμιση, η διαμόρφωση μιας νέας εξωστρεφούς εθνικής ταυτότητας (branding), η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας σε τομείς υψηλής προστιθέμενης αξίας και έντασης γνώσης, η μετακίνηση στην αλυσίδα παραγωγής της αξίας για την παραγωγή πιο σύνθετων προϊόντων, η εξοικονόμηση των φυσικών πόρων στην προοπτική μιας κυκλικής οικονομίας, η προσφορά καλύτερων υπηρεσιών, η προσέλκυση ξένων άμεσων επενδύσεων και εν τέλει η εξασφάλιση καλύτερης θέσης της χώρας στο Διεθνή Καταμερισμό Εργασίας'. Ο νέος Επενδυτικός Νόμος, διαφοροποιείται από την φιλοσοφία των προηγούμενων νόμων. Δίνεται έμφαση στην ενίσχυση των μικρομεσαίων και νεοσύστατων επιχειρήσεων, διατηρείται το καθεστώς ενισχύσεων για τη δημιουργία και τον εκσυγχρονισμό ξενοδοχειακών εγκαταστάσεων, το οποίο περιλαμβάνονταν και στον προηγούμενο νόμο, και προβλέπεται η δυνατότητα προκαταβολής του 30% της επιχορήγησης με την υποβολή εγγυητικής επιστολής προσαυξημένης κατά 10%. Τα πιο σημαντικά σημεία του είναι τα εξής:

- Τα ποσοστά Ενίσχυσης διαφοροποιούνται χωρικά σύμφωνα με τον Χάρτη Περιφερειακών Ενισχύσεων και φτάνουν **έως το 45%** του προϋπολογισμού ανάλογα με το μέγεθος της επιχείρησης.
- Υπάρχει σαφής προσανατολισμός προς τα **φορολογικά κίνητρα** (φορολογική απαλλαγή για 15 χρόνια), επιχορήγηση ανάλογα με το μέγεθος της επιχείρησης και την περιοχή της επένδυσης, επιδότηση του κόστους απασχόλησης, η καθιέρωση σταθερού φορολογικού συντελεστή 12 ετών για επενδύσεις άνω των 20 εκατ. ευρώ και χρηματοδότηση μέσω Ταμείου Συμμετοχών για αναδιαρθρώσεις επιχειρήσεων.

---

⁸ <https://www.taxheaven.gr/news/news/view/id/35601>

- Χωρίζεται σε πέντε Κατηγορίες Ενισχύσεων : Γενικές Ενισχύσεις, Επενδύσεις Καινοτομικού Χαρακτήρα, Συνέργειες και Δικτύώσεις, Ενδιάμεσοι Χρηματοπιστωτικοί Οργανισμοί – Ταμεία Συμμετοχών, Ολοκληρωμένα Χωρικά και Κλαδικά Σχέδια και Επενδύσεις Μείζονος Μεγέθους.

Αναπτυξιακός Νόμος 4635/2019

Ο Νόμος 4635/2019 με τίτλο «Επενδύω στην Ελλάδα και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 167/30.10.2019) εισήγαγε πληθώρα ρυθμίσεων, που αφορούσαν στην απλοποίηση, την κωδικοποίηση και την επιτάχυνση υφιστάμενων διαδικασιών, καθώς και στην άρση των αμφιβολιών και των επενδυτικών εμποδίων σε αδειοδοτικά, περιβαλλοντικά και πολεοδομικά θέματα, έχοντας ως στόχο τη βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος και την προσέλκυση επενδύσεων, με σημαντικές πρωτοβουλίες να προβλέπονται και στον άξονα της ψηφιακής διακυβέρνησης.

Τα είδη των κινήτρων ήταν τα εξής:

α) Επιχορήγηση : Παροχή χρηματικών πόρων για την κάλυψη τμήματος των ενισχυόμενων δαπανών του επενδυτικού σχεδίου που ορίζεται ως ποσοστό αυτών.

β) Επιδότηση χρηματοδοτικής μίσθωσης : Κάλυψη τμήματος των καταβαλλόμενων δόσεων χρηματοδοτικής μίσθωσης για την απόκτηση καινούργιου μηχανολογικού και λοιπού εξοπλισμού από το Δημόσιο. Προσδιορίζεται ως ποσοστό επί της αξίας απόκτησης αυτών που εμπεριέχεται στις καταβαλλόμενες δόσεις. Η επιδότηση της χρηματοδοτικής μίσθωσης δεν μπορεί να υπερβαίνει τα 7 έτη.

γ) Φορολογική απαλλαγή : Φορολογική απαλλαγή που συνίσταται στην απαλλαγή από την καταβολή φόρου εισοδήματος επί των πραγματοποιούμενων προ φόρου κερδών, τα οποία προκύπτουν με βάση τη φορολογική νομοθεσία, από το σύνολο των δραστηριοτήτων της επιχείρησης, αφαιρουμένου του φόρου του νομικού προσώπου ή νομικής οντότητας που αναλογεί στα κέρδη που διανέμονται ή αναλαμβάνονται από τους εταίρους. Το ποσό της φορολογικής απαλλαγής υπολογίζεται ως ποσοστό επί της αξίας των ενισχυόμενων δαπανών του επενδυτικού σχεδίου ή και της αξίας του καινούριου μηχανολογικού και λοιπού εξοπλισμού που αποκτάται με χρηματοδοτική μίσθωση και συνιστά ισόποσο αποθεματικό

δ) Επιδότηση κόστους δημιουργούμενης απασχόλησης Συνίσταται στην κάλυψη από το Δημόσιο μέρους του μισθολογικού κόστους (άρθρο 2, παρ.31 Γ.Α.Κ.) των νέων θέσεων εργασίας που δημιουργούνται και συνδέονται με το επενδυτικό σχέδιο και οι οποίες δεν λαμβάνουν καμία άλλη κρατική ενίσχυση.

Θετικά αξιολογήθηκε η ανταπόκριση του επενδυτικού κοινού, σύμφωνα με τα στοιχεία παραθέτει η Γενική Γραμματεία Ιδιωτικών και Στρατηγικών Επενδύσεων (έως το 2018⁹). Συνοπτικά:

- Υποβλήθηκαν 821 επενδυτικά σχέδια συνολικού ύψους 2,2 δις ευρώ.
- Το μεγαλύτερο μέρος των επενδυτικών σχεδίων (41,3%) αιτούντο φορολογικής απαλλαγής, ενώ τα υπόλοιπα επιχορήγησης, leasing ή ενίσχυσης μισθολογικού κόστους.
- Το 65% των επενδυτικών σχεδίων και το 51,3% του συνολικού ύψους των επενδύσεων αφοροσαν τη βιομηχανία (κυρίως τον κλάδο της αγροτοδιατροφής) και μικρός αριθμός επενδύσεων τα logistics.
- Τα επενδυτικά σχέδια στον τουρισμό αποτελούν το 35% των επενδυτικών σχεδίων και το 48,7% του συνολικού ύψους επενδύσεων.

Αναπτυξιακός Νόμος 4887/2022

Ο Αναπτυξιακός Νόμος 4887/2022 που δημοσιεύθηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως (ΦΕΚ 16/Α/4-2-2022) με τίτλο "Αναπτυξιακός Νόμος Ελλάδα Ισχυρή Ανάπτυξη", προβλέπει την ενεργή εμπλοκή του ιδιωτικού τομέα, καθώς τα επενδυτικά σχέδια προϋπολογισμού από 700.000 ευρώ και πάνω θα ανατίθενται, ως προς την αξιολόγηση, την ένταξη και την παρακολούθηση, σε ιδιώτη ορκωτό ελεγκτή.

Ο Νόμος περιλαμβάνει ρυθμίσεις που στοχεύουν στη βελτίωση του επενδυτικού περιβάλλοντος στη χώρα μας και στην επιτάχυνση και ευελιξία των προβλεπόμενων διοικητικών διαδικασιών για τις ιδιωτικές επενδύσεις. Βασίζεται σε συγκεκριμένους πυλώνες ανάπτυξης της επιχειρηματικής δραστηριότητας προκειμένου να επιτευχθεί ο ψηφιακός και τεχνολογικός μετασχηματισμός των επιχειρήσεων ακολουθώντας τις επιταγές της 4ης Βιομηχανικής Επανάστασης (Industry 4.0), η πράσινη μετάβαση, η δημιουργία οικονομιών κλίμακας και η στήριξη καινοτόμων επενδύσεων.

---

⁹ <https://www.taxheaven.gr/news/33432/stoixeia-gia-ton-anaptyxiako-nomo-n-43992016>

Επιπρόσθετα, ενισχύονται οι τομείς του τουρισμού, της μεταποίησης και της αγροδιατροφής ενώ υπάρχει ειδική μέριμνα για τις επενδύσεις που θα υλοποιηθούν στις περιοχές απολιγνιτοποίησης.

Στον νέο αναπτυξιακό νόμο, υπάρχουν 13 καθεστώτα ενισχύσεων με θεματική στόχευση, αντί μίας οριζόντιας διάστασης. Κάθε καθεστώς ενίσχυσης είναι εστιασμένο σε συγκεκριμένους κλάδους της οικονομίας. Στο πλαίσιο της εφαρμογής του νόμου θα ενισχυθούν και οι επενδύσεις που θα ενταχθούν στο Σχέδιο Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης (ΣΔΑΜ).

Τα καθεστώτα είναι τα εξής:

1. Ψηφιακός και τεχνολογικός μετασχηματισμός επιχειρήσεων,
2. Πράσινη μετάβαση Περιβαλλοντική αναβάθμιση επιχειρήσεων,
3. Νέο Επιχειρείν,
4. Καθεστώς Δίκαιης Αναπτυξιακής Μετάβασης,
5. Έρευνα και εφαρμοσμένη καινοτομία,
6. Αγροδιατροφή πρωτογενής παραγωγή και μεταποίηση γεωργικών προϊόντων αλιεία και υδατοκαλλιέργεια,
7. Μεταποίηση Εφοδιαστική αλυσίδα,
8. Επιχειρηματική εξωστρέφεια,
9. Ενίσχυση τουριστικών επενδύσεων,
10. Εναλλακτικές μορφές τουρισμού,
11. Μεγάλες επενδύσεις,
12. Ευρωπαϊκές αλυσίδες αξίας,
13. Επιχειρηματικότητα 360ο.

Στο πλαίσιο του πρόσφατου Αναπτυξιακού Νόμου – Ελλάδα Ισχυρή Ανάπτυξη, οι κρατικές ενισχύσεις περιφερειακού χαρακτήρα αυξάνονται κατά 5%-25% συγκριτικά με την προηγούμενη περίοδο. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενέκρινε τον Χάρτη Περιφερειακών Ενισχύσεων, ο οποίος ισχύει από την 1η Ιανουαρίου 2022 έως τις 31 Δεκεμβρίου 2027.

Για την περίοδο 2022-2027 τα ποσοστά ενισχύσεων θα φτάσουν δυνητικά:

- έως 50% για τις μεγάλες επιχειρήσεις,
- έως 60% για τις μεσαίες και
- έως 70% για τις μικρές επιχειρήσεις.

Κεφάλαιο 5 – Αναπτυξιακοί Νόμοι στον τουριστικό κλάδο

Γεωγραφικό διαμέρισμα	Αριθμός Επενδύσεων	Ύψος Επενδύσεως	Επιχορηγήσεις	Επιδότησεις	Ίδια Κεφάλαια	Νέες θέσεις Εργασίας
Στερεά	128	9.132,2	3.111,1	317,7	4.914,2	1.088
Πελοπόννησος	149	9.338,3	3.299,6	405,8	4.802,1	1.517
Επτάνησα	231	23.329,8	6.883,4	863,1	12.912,0	2.508
Θεσσαλία	142	12.299,1	3.825,5	449,4	6.175,5	1.116
Ήπειρος	53	4.121,2	1.783,6	140,0	1.884,8	435
Μακεδονία	260	33.649,6	10.978,9	1.298,6	16.259,5	3.043
Θράκη	38	1.583,0	683,1	79,6	571,6	246
Κυκλάδες	140	12.171,1	3.973,4	383,2	7.357,6	1.546
Δωδεκάνησα	409	72.663,9	27.034,3	2.615,9	31.883,1	5.245
Β. Αιγαίο	195	21.851,3	10.585,2	1.149,5	8.230,3	2.016
Κρήτη	435	55.938,8	14.801,9	1.966,3	33.715,3	5.801
Σύνολο	2.180	256.078,3	86.960,0	9.669,1	128.706,0	24.561

Πίνακας 10. Επιχορηγήσεις - Επιδότησεις προς την Ελληνική Ξενοδοχεία βάσει των θεσπισθέντων Αναπτυξιακών Νόμων: Περίοδος 1982-2000

ΠΗΓΗ: Κουζέλης Α., Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων (ΙΤΕΠ), Αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των Επενδυτικών κινήτρων: Η Ελληνική εμπειρία

Αξιολογώντας τα διαθέσιμα δεδομένα, για την περίοδο 1982-2000, για τις επιχορηγήσεις που δόθηκαν για επενδύσεις μέσω των Αναπτυξιακών Νόμων, προς τις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις, παρατηρούμε πως οι περισσότερες επενδύσεις υλοποιήθηκαν στην Κρήτη και έπειτα στα Δωδεκάνησα. Τα λιγότερα έργα υλοποιήθηκαν στην Θράκη και στην Ήπειρο, όπου και παρατηρούμε και τις λιγότερες θέσεις εργασίας. Αξιοσημείωτο είναι πως παρά το γεγονός ότι τα περισσότερα έργα τοποθετούνται στην Κρήτη (435), στα Δωδεκάνησα καταγράφεται μεγαλύτερο ύψος επενδύσεων (€72.663,9). Αυτό δικαιολογεί και την ραγδαία τουριστική ανάπτυξη των προορισμών αυτών για τις δεκαετίες '80 και '90.

Στον ακόλουθο πίνακα εμφανίζονται συνολικές ποσοτικές μεταβλητές, οι οποίες είναι χαρακτηριστικές για τη χωρική διάσταση της εφαρμογής των Αναπτυξιακών νόμων (έως το 2007).

ΝΟΜΟΙ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ	ΑΞΙΑ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ (σε εκατ. €)	ΑΞΙΑ ΕΠΙΧΟΡΗΓΗΣΕΩ N (σε εκατ. €)	ΘΕΣΕΙΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	ΕΠΙΧΟΡΗΓΗΣΗ ΑΝΑ ΘΕΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ (σε €)	ΑΞΙΑ ΕΠΕΝΔΥΣΗΣ ΑΝΑ ΘΕΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ (σε €)
1262/82	12.062	2.282	785	92.799	8.436	24.586
1892/90	4.891	3.733	1.454	39.676	36.649	94.082
2601/98	2.319	2.557	848	19.293	44.056	132.902
3299/2004	2.085	3.078	1.308	8.492	154.039	362.400
ΣΥΝΟΛΟ	21.357	11.649	4.395	160.206	27.435	72.711

Πίνακας 11. : Συνολική αποδοτικότητα των νόμων 1262/82, 1892/90, 2601/98,3299/2004 ΠΗΓΗ : Υπουργείο Ανάπτυξης & Επενδύσεων

Το ινστιτούτο τουριστικών ερευνών και προβλέψεων σε μία προσπάθεια του να αξιολογήσει την επίδραση των επιχορηγήσεων επί των επενδύσεων στον τουριστικό τομέα κατά τη δεκαετία του 1990, εξέτασε διάφορους δείκτες οικονομικής και επενδυτικής δραστηριότητας τόσο τουριστικών μονάδων που επιχορηγήθηκαν, όσο και εκείνων που δεν έλαβαν τις σχετικές ενισχύσεις.

Η έρευνα έδειξε ότι τόσο η επενδυτική, όσο και η οικονομική επίδοση των τουριστικών επιχειρήσεων που είχαν επιχορηγηθεί δεν διέφεραν στατιστικώς εκείνων που δεν επιχορηγήθηκαν (Κουζέλης, 2000)

Επίσης, στη σχετική μελέτη, καταγράφεται ότι:

- Η ενιαία διάκριση των περιοχών της χώρας για τον τουρισμό και τη βιομηχανία ήταν εκ των προτέρων λανθασμένη. Νέα δεδομένα δημιουργούν τουριστικές προοπτικές για περιοχές εκτός του μαζικού τουριστικού ενδιαφέροντος, π.χ. άξονας Εγνατίας Οδού.
- Η διαφοροποίηση των κινήτρων ανά περιοχή για όλες τις μορφές επενδύσεων δεν επιτρέπει ευελιξία και οδηγεί συχνά σε μη αποδοτικές επενδύσεις .
- Οι ανεπτυγμένες τουριστικά περιοχές έχουν μεγαλύτερη ανάγκη αναβάθμισης και διαφοροποίησης της προσφοράς κι επομένως απαιτούνται οριζόντια μέτρα.
- Ο αναπτυξιακός νόμος δεν θεσπίζει βαθμό τουριστικού κορεσμού κάθε περιοχής. Δεν προσδιορίζει, δηλαδή, ένα μέγιστο επιθυμητό μέγεθος ξενοδοχειακού

δυναμικού για κάθε γεωγραφική περιοχή, πέραν του οποίου σταματά η οποιαδήποτε οικονομική ενίσχυση από το κράτος.

Από τα παραπάνω εξάγεται το συμπέρασμα ότι η ασκηθείσα πολιτική ενίσχυσης της των τουριστικών υποδομών της χώρας είχε ως αναπόφευκτο αποτέλεσμα την υπερσυγκέντρωση ξενοδοχειακού δυναμικού σε τρεις κυρίως περιοχές της χώρας (Ιόνιο, Κρήτη, Δωδεκάνησα) χωρίς την ενίσχυση περιοχών με υστέρηση τουριστικής ανάπτυξης (ΞΕΕ, 2010).

Η υπερσυγκέντρωση ξενοδοχειακών καταλυμάτων σε συγκεκριμένες περιοχές, ακολουθεί και στον Αναπτυξιακό Νόμο 3299/2204. Το πρόβλημα αυτό σχετίζεται, ούτως ή άλλως με την χωρική και χρονική ανισομερή κατανομή του τουριστικού προϊόντος ανά την επικράτεια. Στην πλειοψηφία των Περιφερειών, τα περισσότερα επενδυτικά σχέδια αφορούν στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα. Στην Περιφέρεια Ιονίων Νήσων, Βορείου Αιγαίου και ειδικά στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, οι επιχορηγούμενοι πόροι αφορούσαν τουριστικές επενδύσεις. Από τις 20366 θέσεις εργασίας που δημιουργήθηκαν, οι 7713 σχετίζονται με τον τουριστικό κλάδο.

	ΤΟΜΕΑΣ	ΠΟΣΑ ΑΙΤΗΣΕΩΝ		ΠΟΣΑ ΕΓΚΡΙΣΕΩΝ		
		ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΠΕΝΔ. ΣΧΕΔΙΩΝ	ΥΨΟΣ ΕΠΕΝΔΥΣΗΣ €	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΠΕΝΔ. ΣΧΕΔΙΩΝ	ΥΨΟΣ ΕΠΕΝΔΥΣΗΣ €	ΝΕΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
ΑΤΤΙΚΗ	ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ	32	94,995,007	17	63,706,527	88
	ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ	2	1,818,228	1	1,580,000	10
	ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	47	198,647,470	30	99,571,142	286
	ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ	185	1,063,442,284	136	642,446,105	1,992
	ΣΥΝΟΛΟ	266	1,358,902,989	184	807,303,774	2,376
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ ΘΡΑΚΗ	ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ	236	581,595,265	209	392,832,969	1,065
	ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ	35	31,766,465	29	26,217,641	45
	ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	35	64,137,798	32	50,399,827	110
	ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ	16	31,452,901	12	22,297,351	77
	ΣΥΝΟΛΟ	322	708,952,429	282	491,747,788	1,297
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ	348	731,511,030	302	562,281,890	2,102
	ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ	22	17,920,274	19	13,875,800	59
	ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	108	427,283,395	97	310,748,467	698
	ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ	140	402,372,177	103	267,581,919	779
	ΣΥΝΟΛΟ	618	1,579,086,876	521	1,154,488,076	3,638
ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ	81	179,983,185	77	160,966,539	374
	ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ	8	7,746,917	7	6,570,432	19

	ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	30	66,234,190	27	47,059,255	144
	ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ	11	8,444,381	7	4,024,117	43
	ΣΥΝΟΛΟ	130	262,408,673	118	218,620,343	580
ΘΕΣΣΑΛΙΑ	ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ	251	284,556,407	237	231,262,785	672
	ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ	5	3,388,267	5	3,025,000	4
	ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	96	157,865,447	91	125,871,885	490
	ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ	48	128,993,076	38	93,406,519	314
	ΣΥΝΟΛΟ	400	574,803,197	371	453,566,189	1,480
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ	187	536,351,795	168	422,772,917	979
	ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ	11	8,379,014	8	6,932,000	19
	ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	41	112,658,544	35	86,549,045	213
	ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ	32	141,172,965	26	111,901,901	225
	ΣΥΝΟΛΟ	271	798,562,318	237	628,155,863	1,436
ΗΠΕΙΡΟΥ	ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ	161	195,269,492	142	135,993,553	502
	ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ	52	43,398,043	45	30,425,603	84
	ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	52	123,026,534	47	95,617,559	228
	ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ	22	44,975,343	15	26,861,779	101
	ΣΥΝΟΛΟ	287	406,669,412	249	288,898,494	915
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ	189	344,145,952	167	187,228,824	330
	ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ	20	20,307,802	16	17,510,916	35
	ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	95	609,396,231	89	529,379,939	1,213
	ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ	12	21,399,851	8	10,999,853	46
	ΣΥΝΟΛΟ	316	995,249,836	280	745,119,532	1,624
ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ	ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ	257	368,755,255	226	293,775,053	703
	ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ	13	22,598,228	13	20,199,655	96
	ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	38	132,279,818	35	98,096,780	215
	ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ	27	69,379,706	18	49,183,316	88
	ΣΥΝΟΛΟ	335	593,013,007	292	461,254,804	1,102
ΚΡΗΤΗ	ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ	408	365,593,851	376	279,275,483	892
	ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ	39	35,401,042	36	28,653,500	126
	ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	245	921,045,666	227	675,160,962	1,193
	ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ	59	126,608,605	31	59,410,153	258
	ΣΥΝΟΛΟ	751	1,448,649,164	670	1,042,500,098	2,469
ΙΟΝΙΩΝ ΝΗΣΩΝ	ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ	19	16,682,333	18	13,471,667	60
	ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ	1	1,569,205	1	1,310,000	4
	ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	122	368,032,137	107	291,222,632	492
	ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ	6	22,569,149	4	18,141,268	11

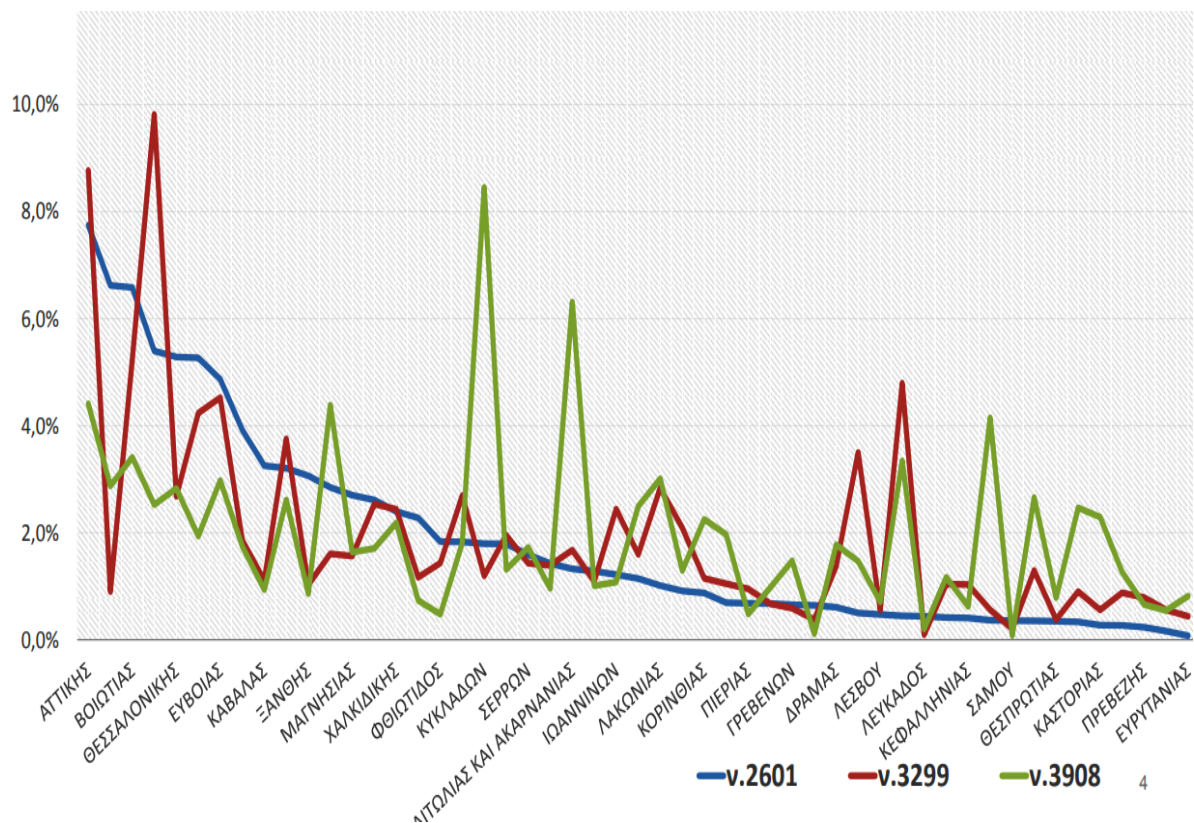

	ΣΥΝΟΛΟ	148	408,852,824	130	324,145,567	567
ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ	49	43,744,735	42	28,443,955	278
	ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ	6	4,185,245	5	2,579,844	5
	ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	52	166,568,845	45	107,250,290	215
	ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ	10	12,287,014	9	9,154,951	16
	ΣΥΝΟΛΟ	117	226,785,839	101	147,429,040	514
ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ	37	93,651,733	30	69,525,513	127
	ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ	3	3,332,960	2	1,498,589	1
	ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	214	1,451,385,599	195	1,132,500,601	2,216
	ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ	13	29,684,097	8	15,421,693	24
	ΣΥΝΟΛΟ	267	1,578,054,389	235	1,218,946,396	2,368
ΣΥΝΟΛΟ	ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ	2,255	3,836,836,040	2,011	2,841,537,675	8,172
	ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ	217	201,811,690	187	160,378,980	507
	ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	1,175	4,798,561,674	1,057	3,649,428,384	7,713
	ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ	581	2,102,781,549	415	1,330,830,925	3,974
	ΣΥΝΟΛΟ	4,228	10,939,990,953	3,670	7,982,175,964	20,366

Πίνακας 12. Επενδυτικά Σχέδια Ν. 3299/2004.

Πηγή: <https://www.ependyseis.gr/sub/nomos3299/n3299.htm>

Από το παρακάτω διάγραμμα, διαφαίνεται η εξέλιξη των επενδυτικών σχεδίων στον Αναπτυξιακό Νόμο 3908, όπου καταγράφεται μια ραγδαία αύξηση των επιχορηγούμενων επενδύσεων στις Κυκλάδες, τα οποία βάσει της σχετικής παραγωγικής δομής, θεωρείται ότι αφορούν στην ενίσχυση τουριστικών επενδύσεων.

Διάγραμμα 8 . %συνολικού ύψους επενδύσεων ανά νομό, συγκριτική ανάλυση Νόμων

Πηγή:http://www.sev.org.gr/Uploads/Documents/50017/LAMBRIANIDIS_SEV%2007%2003%202017.pdf

Πραγματοποιώντας μια σύγκριση, ανάμεσα στους πιο επιδραστικούς νόμους, βάσει υποβληθέντων επενδυτικών σχεδίων, Ν. 3299/2004 και 3908/2011, στον παρακάτω πίνακα αποτυπώνονται τα ποσοστά ενίσχυσης των τουριστικών επιχειρήσεων στα δύο καθεστώτα. Παρατηρείται ότι πραγματοποιείται μια προσπάθεια αποσυμφόρησης της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, καθώς τα ποσοστά ενίσχυσης είναι μικρότερα στον Ν. 3908, και ενισχύονται άλλες περιφέρειες με υψηλή τουριστική προσφορά, όπως η Περιφέρεια Κρήτης.

Συγκριτική ανάλυση ενισχύσεων Ν. 3299/2004 και 3908/2011						
Περιφέρεια	Νόμος 3299/2004* (μετά το 2007)			Νόμος 3908/2011		
	Μεγάλες	Μεσαίες	Μικρές & πολύ μικρές	Μεγάλες	Μεσαίες	Μικρές & πολύ μικρές
Νότιο Αιγαίο	25%-30%	35%-40%	45%-50%	15%	25%	35%
Στερεά Ελλάδα	25%-30%	35%-40%	45%-50%	15%-20%	20%-30%	35%-40%

Κεντρική Μακεδονία	25%-30%* 15%20%**	35%-40%* 25%-30%**	45%-50%* 35%-40%**	30%	35%-40%	40%-50%
Δυτική Μακεδονία	25%-30%	35%-30%	45%-50%	30%	35%-40%	40%-50%
Αττική	15%- 20%**	25%-35%**	35%-40%**	15%	20%	25%
Θεσσαλία	25%-30%	35%-40%	45%-50%	30%	35%-40%	40%-50%
Ιόνια	25%-30%	35%-40%	45%-50%	30%	40%	50%
Κρήτη	25%-30%	35%-40%	45%-50%	30%	35%	40%
Πελοπόννησος	35%-40%	45%-50%	55%-60%	30%	35%-40%	40%-50%
Βόρειο Αιγαίο	35%-40%	45%-50%	55%-60%	30%	40%	50%
Ανατ. Μακεδονία & Θράκη	35%-40%	45%-50%	55%-60%	40%	45%	50%
Ήπειρος	35%-40%	45%-50%	55%-60%	40%	45%	50%
Δυτική Ελλάδα	35%-40%	45%-50%	55%-60%	40%	45%	50%

* Αφορά Κεντρική Μακεδονία εκτός Ν. Θεσσαλονίκης
** Αφορά Θεσσαλονίκη & Αττική εκτός ΒΕΠΕ και νησιά Αττικής

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

Κατά τον επόμενο Αναπτυξιακό Νόμο Ν. 4399/2016, ο Χάρτης Περιφερειακών Ενισχύσεων διαμορφώνεται σε δύο διακριτές περιόδους, 2014-2017 και 2018-2020. Παρατηρούνται και εδώ χαμηλά ποσοστά ενίσχυσης για την Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου και την Κρήτη, δύο περιφέρειες με την υψηλότερη συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ τους. Το ποσοστό των ενισχύσεων, εν γένει, δεν διαφοροποιείται σημαντικά σε σχέση με τον προηγούμενο Αναπτυξιακό Νόμο.

Πίνακας 13. Χάρτης Περιφερειακών Ενισχύσεων Ν. 4399/2016

Μέγιστες εντάσεις ενίσχυσης ανά μέγεθος Επιχείρησης

Περιφέρειες NUTS 3	01.07.2014 – 31.12.2017			01.01.2018 – 31.12.2020		
	Μεγάλες	Μεσαίες	Μικρές	Μεγάλες	Μεσαίες	Μικρές
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ & ΘΡΑΚΗ	25%	35%	45%	25%	35%	45%
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	25%	35%	45%	25%	35%	45%
ΘΕΣΣΑΛΙΑ	25%	35%	45%	25%	35%	45%
ΗΠΕΙΡΟΣ	25%	35%	45%	25%	35%	45%
ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ	25%	35%	45%	25%	35%	45%
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	25%	35%	45%	25%	35%	45%

ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	25%	35%	45%	25%	35%	45%
ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ						
<i>Γρεβενά</i>	15%	25%	35%	10%	20%	30%
<i>Καστοριά</i>	15%	25%	35%	15%	25%	35%
<i>Κοζάνη</i>	15%	25%	35%	10%	20%	30%
<i>Φλώρινα</i>	15%	25%	35%	15%	25%	35%
ΙΟΝΙΑ ΝΗΣΙΑ	15%	25%	35%	10%	20%	30%
ΚΡΗΤΗ	15%	25%	35%	10%	20%	30%
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ						
<i>Ευρυτανία</i>	15%	25%	35%	15%	25%	35%
ΑΤΤΙΚΗ	10%	20%	30%	10%	20%	30%
ΝΟΤΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	10%	20%	30%	10%	20%	30%
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ						
<i>Βοιωτία</i>	10%	20%	30%	10%	20%	30%
<i>Φθιώτιδα</i>	10%	20%	30%	10%	20%	30%
<i>Εύβοια</i>	10%	20%	30%	10%	20%	30%
<i>Φωκίδα</i>	10%	20%	30%	10%	20%	30%

Πηγή: ΦΕΚ 117/Α/22-6-2016 -«Θεσμικό πλαίσιο για τη σύσταση καθεστώτων Ενισχύσεων Ιδιωτικών Επενδύσεων για την περιφερειακή και οικονομική ανάπτυξη της χώρας Σύσταση Αναπτυξιακού Συμβουλίου και άλλες διατάξεις», Ιδία Επεξεργασία

Στον Ν. 4399, τα επενδυτικά σχέδια στον τουρισμό αποτελούν το 35% των επενδυτικών σχεδίων και το 48,7% του συνολικού ύψους επενδύσεων. Συγκεκριμένα υποβλήθηκαν 287 προτάσεις συνολικού ύψους 1 δισ. ευρώ¹⁰.

Στον ισχύοντα Αναπτυξιακό Νόμο, ο Χάρτης Περιφερειακών Ενισχύσεων διαμορφώνεται με υψηλότερα ποσοστά επιχορήγησης, για όλες τις Περιφέρειες, ενώ οι αποκλίσεις μεταξύ των ελληνικών περιφερειών μειώνονται, καταδεικνύοντας την τάση οριζόντιας παροχής κινήτρων, χωρίς διάκριση λόγω επιπέδου ανάπτυξης ή/και παραγωγικού μοντέλου (με εξαίρεση την Αττική)

¹⁰ <https://www.stockwatch.com.cy/el/article/elliniki-oikonomia/anaptyxiakos-nomos-ypovlithikan-821-shedia-ypsoys-eu22-dis>

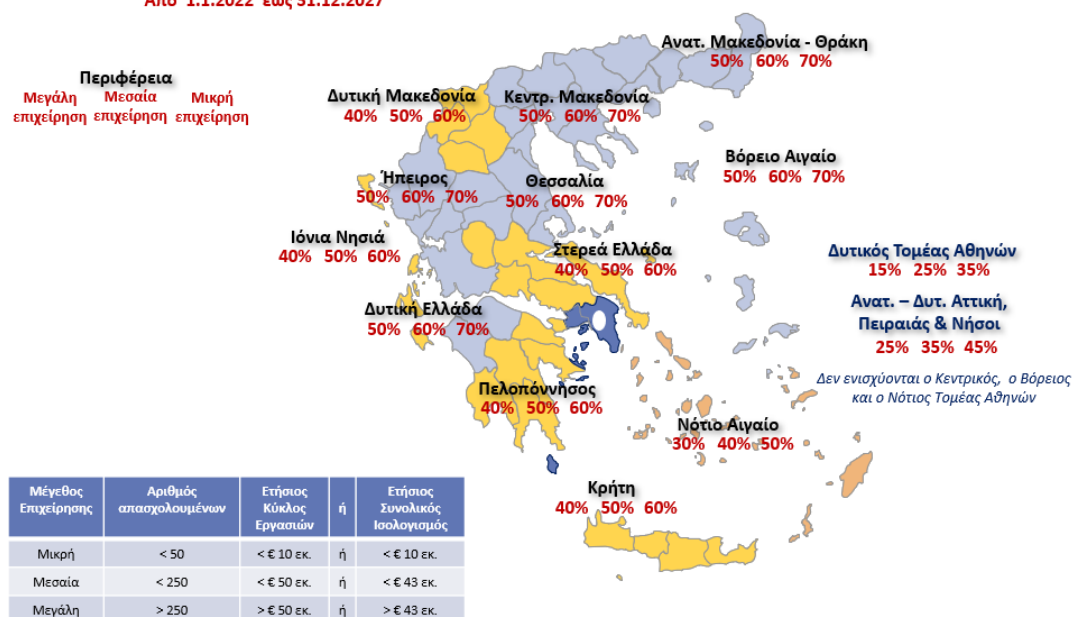
Χάρτης Περιφερειακών Ενισχύσεων

Νέος
Αναπτυξιακός Νόμος

Νέα ανώτατα ποσοστά ενίσχυσης

Από 1.1.2022 έως 31.12.2027

Περιφέρεια
Μεγάλη Μικρομεσαία Μικρή
επιχείρηση επιχείρηση επιχείρηση

Πηγή: <https://www.anaptyxiakos-nomos.gr/anaptyxiakos-nomos->

Κεφάλαιο 6- Συμπεράσματα & Προτάσεις

Με στόχο την εξισορρόπηση της χωρικής κατανομής των οικονομικών δραστηριοτήτων και την εξομάλυνση των περιφερειακών ανισοτήτων, πολλές χώρες κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υιοθέτησαν πολιτικές περιφερειακής ανάπτυξης, με κύριο σκοπό την ενίσχυση των επενδυτικών δραστηριοτήτων (Begg,2002, Wishlade,1995). Οι εξελίξεις αυτές, επηρέασαν την αντίστοιχη περιφερειακή πολιτική της Ελλάδας, με καθυστέρηση (Ψυχάρης & Πετράκος, 2004). Η περιφερειακή διάσταση στον κεντρικό αναπτυξιακό σχεδιασμό της χώρας, εισήχθη σχετικά αργά, εφαρμόστηκε με άναρχο τρόπο και δεν είχε στοχευμένη σύνδεση με προγράμματα περιφερειακής ανάπτυξης (Λαμπριανίδης, 1989). Στην Ελλάδα, έχουν εφαρμοστεί διάφορα επενδυτικά κίνητρα ενίσχυσης της επενδυτικής δραστηριότητας, προκειμένου να εκπληρώσουν δύο στόχους: την μείωση των περιφερειακών εισοδηματικών ανισοτήτων και την ανάπτυξη των οικονομικών δραστηριοτήτων, συμπεριλαμβανομένης της τουριστικής βιομηχανίας. Ο πρώτος στόχος αφορά την αύξηση της ανταγωνιστικότητας και τον εκσυγχρονισμό των επιχειρήσεων (Ξανθάκης, 1986, Γιαννίσης, 1985), ενώ ο δεύτερος επιδιώκει την ενίσχυση των λιγότερο ανεπτυγμένων περιφερειών της χώρας (Καλογήρου et al., 1989, Πατσουράτης, 1993).

Στην παρούσα εργασία, διερευνήθηκε η δομή των καθεστώτων ενίσχυσης και των αναπτυξιακών κινήτρων, εν γένει και συγκεκριμένα στον τουριστικό κλάδο, πραγματοποιώντας διαχρονική σύγκριση μεταξύ των κινήτρων των Αναπτυξιακών Νόμων. Από το 1980 έως και σήμερα, προσεγγιστικά, το 35% του συνόλου των επενδυτικών σχεδίων που ενισχύθηκαν μέσω των Αναπτυξιακών Νόμων, αφορούσαν στην τουριστική βιομηχανία, ενώ κατά την περίοδο 1980-2010 δημιουργήθηκαν 32.274 νέες θέσεις εργασίας που συνδέονται με επενδύσεις του τουριστικού κλάδου.

Σε γενικές γραμμές, τα κεφάλαια που διατέθηκαν μέσω των αναπτυξιακών νόμων δεν διοχετεύθηκαν σε μορφές επενδύσεων που να ευνοούν τη χωρικά ισόρροπη κατανομή του τουριστικού προϊόντος. Οι επιχορηγήσεις των αναπτυξιακών νόμων προς τις τουριστικές και ξενοδοχειακές επιχειρήσεις, ανεξαρτήτως των ποσοστών ενίσχυσής τους, δεν διαφαίνεται να είχαν την αναμενόμενη ευεργετική επίδραση επί της επενδυτικής δραστηριότητας του κλάδου, σε όλη την επικράτεια της χώρας. Η ασκηθείσα πολιτική ενίσχυσης των τουριστικών υποδομών της χώρας είχε ως αναπόφευκτο αποτέλεσμα την υπερσυγκέντρωση ξενοδοχειακού δυναμικού σε

συγκεκριμένες περιφέρειες, με ήδη υψηλή τουριστική προσφορά. Χαρακτηριστικά η Περιφέρεια Κρήτης, Ιονίου και Νοτίου Αιγαίου απορροφούν ποσοστό άνω του 50% των συνολικών επιχορηγήσεων προς τις τουριστικές βιομηχανίες, σε κάθε καθεστώς Αναπτυξιακού Νόμου που θεσπίζεται. Έως και σήμερα, διαπιστώνεται ότι παρόλη την σταδιακή απομείωση των ποσοστών ενίσχυσης σε περιοχές υψηλής τουριστικής ζήτησης, όπως η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, δεν υπάρχουν επαρκή κίνητρα και συνθήκες για την κατεύθυνση της επενδυτικής δραστηριότητας και σε άλλες Περιφέρειες της Ελλάδας.

Παρόλα αυτά, τα αναπτυξιακά κίνητρα, ακόμη και όταν συμπεριελάμβαναν η συνιστώσα της περιφερειακής διάστασης, αμφισβητείται ότι κατάφεραν να επηρεάσουν ένα μεγάλο μέρος της επενδυτικής. Εκτιμάται ότι οι επενδύσεις που εντάσσονται στα αναπτυξιακά κίνητρα δεν πρέπει να ξεπερνούν το 30% των συνολικών επενδύσεων που γίνονται στη χώρα, με εξαίρεση τον δευτερογενή κλάδο δραστηριότητας (Ψυχάρης, Πετράκος, 2004). Εξάλλου, οι περισσότερες μεγάλες και κερδοφόρες επιχειρήσεις, μπορούν να αξιοποιήσουν το φορολογικό σύστημα και εκπέσουν το κόστος της επένδυσης από τα κέρδη τους, κυρίως επειδή θεωρούν αποτρεπτική τη μεγάλη γραφειοκρατία κατά τη διαδικασία υπαγωγής στους αναπτυξιακούς νόμους. Συνάγεται, λοιπόν, ότι τα επενδυτικά κίνητρα των αναπτυξιακών νόμων επηρεάζουν ένα μικρό μέρος των επενδύσεων και κυρίως των μικρών και νέων.

Παρόλα αυτά, οι κρατικές ενισχύσεις μπορούν να έχουν θετικές συνέπειες και να λειτουργήσουν συμπληρωματικά με άλλα μέσα αναπτυξιακής πολιτικής, εφόσον ενταχθούν σε ένα μακρόπνοο στρατηγικό σχέδιο που θα λαμβάνει υπόψη τις τοπικές ανάγκες, τη διαθεσιμότητα των φυσικών πόρων, το ανθρώπινο δυναμικό και τις προϋποθέσεις βιώσιμης ανάπτυξης. Μέσω αποσπασματικών κρατικών ενισχύσεων πραγματοποιείται μεταφορά πόρων χωρίς μακροχρόνια αποτελέσματα. Εξάλλου ένα ολοκληρωμένο διαρθρωτικό πρόγραμμα δεν πρέπει να αξιολογείται με βάση τις άμεσες αναπτυξιακές του επιπτώσεις αλλά κυρίως από το κατά πόσο διαμορφώνει το κατάλληλο υπόβαθρο για την ανάληψη νέων επενδυτικών πρωτοβουλιών.

Καταλήγουμε, λοιπόν, στο συμπέρασμα πως η ορθολογική αξιοποίηση των κοινοτικών πόρων σε συνδυασμό με την θέσπιση στοχευμένων κινήτρων προς νέους επενδυτές,

θεωρούνται απαραίτητες προϋποθέσεις, ώστε να ασκείται αποτελεσματική η εθνική αναπτυξιακή πολιτικών των καθεστώτων ενίσχυσης.

Συμπερασματικά, οι εμπειρικές παρατηρήσεις της παρούσας μελέτης, συγκλίνουσες με τα αποτελέσματα της πλειοψηφίας της διεθνούς βιβλιογραφίας, καταδεικνύουν την αδυναμία της εθνικής πολιτικής παροχής ενισχύσεων να κατευθύνει τους επενδυτικούς πόρους σε βιώσιμες τουριστικές επενδύσεις. Προς την κατεύθυνση αυτή, ανάγεται σε ενδιαφέρον ζήτημα η διερεύνηση της ενσωμάτωσης της περιφερειακής διάστασης στην διαμόρφωση του πλαισίου των πολιτικών ενίσχυσης του τουριστικού κλάδου, αλλά και ο ρόλος ενός σταθερού εθνικού στρατηγικού σχεδίου περιφερειακής τουριστικής ανάπτυξης, με απώτερο σκοπό τη ισόρροπη χωρική κατανομή των τουριστικών επενδύσεων.

Βιβλιογραφία

Ελληνική Βιβλιογραφία

Ανδριώτης, Κ., (2008). Αειφορία και Εναλλακτικός Τουρισμός: Αγροτουρισμός, Ορεινός Τουρισμός, Οικοτουρισμός, Πολιτιστικός Τουρισμός. Αθήνα: Σταμούλης.

Αυγερινού-Κολώνια, Σ. (2000). Ο ρόλος του τουρισμού στη διατήρηση και ανάπτυξη των ιστορικών πόλεων, στο συλλογικό έργο Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη, Εξάντας, Αθήνα 2000, ISBN 960-256-437-7.

Βαρβαρέσος, Σ. (2000), Τουρισμός – έννοιες, μεγέθη, δομές, Προπομπός, Αθήνα

Γεωργίου Γ., (1993) Η Αποτελεσματικότητα της Κοινοτικής Χρηματοδότησης των Περιφερειακών Προγραμμάτων, ΤΟΠΟΣ, τεύχος 6.

Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής & Εξωτερικής Πολιτικής, ‘Μελέτη Αξιολόγησης των επιδράσεων που έχουν ασκήσει στην ελληνική οικονομία οι πολιτικές που χρηματοδοτούνται από τον προϋπολογισμό της Ε.Ε’, 2012

Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2010:347

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2020). Τουρισμός και μεταφορές το 2020 και μετά. Βρυξέλες: Κοινό Κέντρο Ερευνών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Ηγουμενάκης, Ν. Γ. (1997), Τουριστική Οικονομία, Τόμος Α', Interbooks, Αθήνα

Ηγουμενάκης, Ν. (2000). Τουρισμός και Ανάπτυξη. Αθήνα: Interbooks.

Ηγουμενάκης, Ν.Γ. & Κραβαρίτης, Κ.Ν. (2004), Τουρισμός Βασικές Έννοιες, Interbooks, Αθήνα.

Καλογήρου Ν., Καραγιάννη Σ., & Λαμπριανίδης Λ. (1989). Οι επιπτώσεις των κινήτρων στην περιφερειακή ανάπτυξη της ελληνικής βιομηχανίας. Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 73, 39–77. <https://doi.org/10.12681/grsr.956>

Καραβελι, Ε., Τσιωνας, Ε., (2011) “Οι Περιφερειακές Ανισότητες στην Ελλάδα: Προσδιοριστικοί Παράγοντες, Τάσεις και Προοπτικές”, Συνέδριο «Περιφερειακή ανάπτυξη και οικονομική κρίση: Διεθνής εμπειρία και Ελλάδα», Αθήνα, 2011

ΚΕΠΕ-REMACO(1999), Έκθεση αξιολόγησης ΙΙ ΚΠΣ

Κορρές, Γ., Κουρλιούρος, Ε., Μαρμαράς, Ε. & Τσομπάνογλου, Γ. (2006). Τουρισμός και Περιφερειακή Ανάπτυξη: Μια Μελέτη Περίπτωση για την Ελλάδα. Στο: Ζώρας, Κ., & Μπαντιμαρούδης, Φ. (Επιμ.) (2007). Οι Κοινωνικές Επιστήμες Σήμερα. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα.

Κοκκώσης, Χ., Τσάρτας, Π. & Γκρίμπα Ε. (2011). Ειδικές και Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού: Ζήτηση και Προσφορά νέων προϊόντων τουρισμού. Αθήνα: Κριτική.

Κοκκώσης Χ., & Τσάρτας, Π. (2001). Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον. Αθήνα: Κριτική.

Κουζέλης Α., (2001) Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων (ΙΤΕΠ), Αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των Επενδυτικών κινήτρων: Η Ελληνική εμπειρία, Αθήνα : έκδοση επτάλοφος

Κυριακόπουλος Σ.,(2008) Αρχές τουρισμού και τουριστική πολιτική, σημειώσεις , Πειραιάς, σελ. 206-213

Κωστοπούλου, Σ., (2012). Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και διαχείριση προστατευόμενων περιοχών. Στο: Κουτσουράδης, Α., (Επιμ.) (2013) Σύγχρονα νομικά και αναπτυξιακά προβλήματα του ελληνικού τουρισμού: πρακτικά 3ου συνεδρίου δικαίου του τουρισμού. Θεσσαλονίκη: Έκδοση Ένωσης Ξενοδοχείων Χαλκιδικής

Λαγός, Δ. (2005), Τουριστική Οικονομική, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.

Λαγός, Δ. (2018), Τουριστική Οικονομική, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.

Παυλόπουλος, Π. (1999). Το Μέγεθος και η Δυναμική του Τουριστικού Τομέα, Μελέτες: 7. Αθήνα: Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων (ΙΤΕΠ).

Πολύζος, Σ., (2011). Περιφερειακή Ανάπτυξη. Αθήνα: Κριτική.

Πολύζος, Σ., (2015). Αστική ανάπτυξη. Αθήνα: Κριτική.

Πετράκος, Γ., & Ψυχάρης, Γ. (2004). Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ελλάδα. Αθήνα: Κριτική.

Πετράκος, Γ., & Ψυχάρης, Γ. (2016). Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ελλάδα, 2η έκδοση. Αθήνα: Κριτική.

Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΣΕΤΕ) (2020). Στατιστικό Δελτίο Νο65: μελέτη που υλοποιήθηκε από το ΙΝΣΕΤΕ στο πλαίσιο της Πράξης: «Ενίσχυση της θεσμικής και επιχειρησιακής ικανότητας του ΣΕΤΕ. MIS 5000993.Αθήνα: ΣΕΤΕ.

Σχίζας, Γ., (1998). Ο άλλος τουρισμός: η οικολογική διέξοδος στα αδιέξοδα του συμβατικού τουρισμού. Αθήνα: Εναλλακτικές Εκδόσεις.

Τσάρτας, Π. (1996). Τουρίστες, Ταξίδια, Τόποι: Κοινωνιολογικές Προσεγγίσεις στον Τουρισμό. Εξάντας.

Τσάρτας, Π., & Λαγός, Δ. (2006). Η πολιτική του ελληνικού τουρισμού μέσα από τα αναπτυξιακά προγράμματα. Στο: Αγγελής, Β., & Μαρούδας, Λ. (Επιμ.) (2006). Μελέτες προς τιμήν του καθηγητή Στέργιου Μπαμπανάση: Οικονομικά συστήματα, αναπτυξιακές πολιτικές και στρατηγικές των επιχειρήσεων στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση- Πανεπιστημίου Αιγαίου, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων.

Τσάρτας, Π., (2010). Ελληνική Τουριστική Ανάπτυξη: χαρακτηριστικά, διερευνήσεις, προτάσεις. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Brohman, J., (1996). New Directions in tourism for Third World development. *Annals of tourism research, a social sciences journal*, 23(1).

Keller, J. M., (1987). Strategies for stimulating the motivation to learn. *Performance & Instruction*, 26(8), 1–7. <https://doi.org/10.1002/pfi.4160260802> .

Konsolas, N., Papadaskalopoulos, A. & Plaskovitis, I. (2002), *Regional Development in Greece*, Springer, Berlin.

Leiper, N. (1979). The framework of tourism: Towards a definition of tourism, tourist, and the tourist industry. *Annals of Tourism Research*, 6(4), 390–407.

Martin, C. A. And Witt. S. F. (1987) ‘Tourism demand forecasting models: choice of appropriate variable to represent tourists’ cost of living’, *Tourism Management*, Vol. 8, pp. 233-246.

Mill, R. C., & Morrison, A. M. (1992). *The tourism system*, 2η έκδοση.

Mitchell, L., & Murphy, P. (1991). Geography and Tourism. *Annals of Tourism Research*, 17, 6-20.

Morley, C. (1994) 'The Use of CPI for Tourism Prices in Demand Modelling', *Tourism Management*, Vol. 15, No. 5, pp. 342-346.

Myrdal, G., (1957). *Economic Theory and Underdeveloped Regions*. London: General Duckworth & Co.

Page, S. J. & Connell, J. (2006), *Tourism: A Modern Synthesis*, Second Edition, Thomson Learning, London.

Petrakos, G. & Y. Saratsis (2000). Regional Inequalities in Greece, *Papers in Regional Science*, 79: 57-74

Santos, A., Madrid, C., & Haegeman, K. (2020). COVID-19, tourist behavior and policy options. Seville: European Commission, Joint Research Centre, unit B3.

WTO, (1995), «Concepts, Definitions, and Classifications for Tourism Statistics», Madrid, Spain

W.T.O. (2015), *UNWTO Tourism Highlights 2015 Edition*, World Tourism Organization.

WTO (2020), *UNWTO world tourism barometer* , Vol. 18, Issue 2, May 2020.

Διαδικτυακές Πηγές

http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/el/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.1.8.html#_ftn1

<https://www.ependyseis.gr/sub/nomos3299/n3299.htm>

http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/el/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.1.8.html

http://ec.europa.eu/regional_policy/el/information/publications/presentations/2016/investing-in-regions-and-cities-eu-cohesion-policy-2014-

[2020http://ec.europa.eu/regional_policy/el/information/publications/presentations/2016/investing-in-regions-and-cities-eu-cohesion-policy-2014-2020](http://ec.europa.eu/regional_policy/el/information/publications/presentations/2016/investing-in-regions-and-cities-eu-cohesion-policy-2014-2020)

http://www.espa.gr/elibrary/Xrimatodotiki_Katanomi_2007-2013.pdf

http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/information/cohesion-policy-achievement-and-future-investment/factsheet/greece_el.pdf

http://www.sev.org.gr/Uploads/Documents/50017/LAMBRIANIDIS_SEV%2007%2003%202017.pdf